

Strasburgu, 9 di Alunar, 2008

**COMITETLU CONSULTATIV TI CONVENTSIEA-CADRU TI-
APĂNGHISEAREA-A MINORITĂTSLOR NATSIONALI**

**Deftura mindueari ti Republica Machedonia dit Iugoslavia di maninti
adusă pi 23 di Shcurtu, 2007**

REZUMAT EXECUTIV

Di la adutsearea-a Protăljei mindueari a Comitetlui consultativ tu Mai, 2004, autoritătli ali Republica Machedonia dit Iugoslavia di ma-ninti adrară nauuă cilăstăseri ta s-u facă ma bună implementarea-a Conventsiiljei-cadru. Jgljoatili loati pi nivel leghislativ shi-institutsional ca parti di implementari-a Hundratăljei di Ohărda suntu bună bază ti crishtearea-a protectsiiljei a minoritătlor natsionali.

Partitsiparea-a comunitătlor minoritari creashti progresiv. Comunitatea-arbishească ari ună mari roljă activă tu bana publică-a statlui pi nivel natsional shi local. Suntu adrati mări cilăstăseri s-lărdzească ufilisearea-a limbilor minoritari tu comunicarea cu organili publitsi shi tu cadrul aorganilor publitsi. Criscură posibilitătli ti-nvitsarea-a limbăljei arbishească sh-ti educatsii pi limba-a arbishească. Idghea-ashi ari năintari sh-tu tsi mutreashti actseslu a minoritătlor tu mas-mediea.

Tsicara că suntu adrati cilăstăseri ti-nsănătushearea-a achicăseariljei shi-atinjiseariljei, dialoglu interetnic armăni nica limitat shi nica ari cazuri di discriminari contra-a reprezentantsălor a minoritătlor. Alidzearea criscută-a ficiorlor shi-a tinirlor dit diferiti comunităt, tu educatsia shi tu activitătli liberi easti ună furnjii ti-nvirinari.

Ihtizăili-a ma njitslor comunităt hărzescu ma mari-atentsii. Easti-ananghi di cilăstăseri sănătoasi ti implementarea-a Strateghiiljei natsională ti Romilji cu scupolu că să si-ndreagă problemili serioasi di discriminari cu cari nica s-astāvārsescu multsă Romi tu tsi mutreashti băgarea tu lucru, casa, protectsia medicală shi educatsia.

CONTSĂNIRI

I. ANALIZI PRINTSIPALI

Protsedură ti monitoringu
Cadru ti implementari a Conventsii ljei-cadru
Cadru leghislativ shi institutsional ghegeneral
Alumtă contra-a discriminari ljei
Tolerantsii shi relatsii interetnitsi
Actseslu la mediili shi partitsiparea la mediili
Ufilisearea-a limbilor a minoritătlor natsionali tu comunicatsia cu
organili publitsi shi di partea-a organilor publitsi
Educatsii
Partitsipari
Situatsiea-a Romilor

II. ANALIZI ARTICLU DUPĂ-ARTICLU

Articlul 3 dit Conventsiea-cadru
Articlul 4 dit Conventsiea-cadru
Articlul 5 dit Conventsiea-cadru
Articlul 6 dit Conventsiea-cadru
Articlul 7 dit Conventsiea-cadru
Articlul 8 dit Conventsiea-cadru
Articlul 9 dit Conventsiea-cadru
Articlul 10 dit Conventsiea-cadru
Articlul 11 dit Conventsiea-cadru
Articlul 12 dit Conventsiea-cadru
Articlul 13 dit Conventsiea-cadru
Articlul 14 dit Conventsiea-cadru
Articlul 15 dit Conventsiea-cadru
Articlul 16 dit Conventsiea-cadru
Articlul 17 dit Conventsiea-cadru
Articlul 18 dit Conventsiea-cadru

III. REMĂRTSĂ FINALI

Aspecti pozitivi
Ăntribări tsi sco ănvirinări
Recomandări

COMITETLU CONSULTATIV TI CONVENTSIEA CADRU TI- APĂNGHISEAREA-A MINORITĂTSLOR NATSIONALI

DEFTURA MINDUEARI TI REPUBLICA MACHEDONIEA DIT IUGOSLAVIEA DI MANINTI

1. Comitetlu consultativ u-adusi-aestă Mindueari pi 23 di Shcurtu tu-anlu 2007 după-ariclu 26(1) dit Conventsiea-cadru shi Regula 23 dit Rezolutsiea (97)10 di-a Comitetlui di Minishtsră. Constatatsiili s-bazeadză pi informatsiili tsi s-află tu Informatsiea-a statlui (cama-nclo Informatsiea-a stailui) loati pi 16 di Cirishear tu-anlu 2006 sh-altili izvuri-ngrăpsiti, ma sh-pi informatsiili cari Comitetlu consultativ li lo tu contactili cu reprezentantsă-a Guvernului sh-di-a sectorlui neguvernamental, tu chirolu-a vizitâljei di Scopia, Tetuva shi Srug di pi 27 până pi 29 di Brumar tu-anlu 2006.
2. Tu Partea I di cama-nghos s-află consatatsiili prntsipali-a Comitetlui consultativ ti-ntribârli-cljeai cari sunu ligati di realizarea-a Conventsii-iei-cadru di partea-ali Republica Machedonia. Aesti constatatsi după cafi-unlu articlu suntu reflectsiea-a ma detaliatilor constatatsii după cafi-unlu di-articli tsi s-află tu Partea II, cari li-acatsă-atseali paragrafi dit Conventsiea-cadru tti cari Comitetlu consultativ va s-va ta s-initsiadză-ntribări di imporantsă esentsială.
3. Tu dauli pàrtsă ari multi pitritseri la-activitàtsl tsi s-aù faptă ti constatatsiili dit protlu tsiclus di monitoringu după Conventsiea-cadru, si s-află tu Prota mindueari-a Comitetlui consultativ ti Republica Machedonia dit Iugoslavia di maninti, adusă p 27 di Mai u-anlu 2004 shi tu-adusa Rezolutsii-a Comitetlui di Minishtsră, adusă pi 15 di Cirishear tu-anlu 2005.
4. Observatsiili finali, tsi s-află tu Partea III, va s-poață să si uflisească ca bază ti concluziili di ma-nclo sh-ti recomandârli-a Comitetlui di minishtsră ti Republica Machedonia dit Iugoslavia di maninti.
5. Comitetlu consultativ ashteaptă continuari-a dialoglui cu-administratsiea-ali Republica Machedonia dit Iugoslavia di maninti ma shi cu reprezentansâlji-a minoritàtslor natsionali shi-altsâlji cari suntu involvats tu realizarea-a Conventsii-iei-cadru. Cu scupolu că să si năinteadză un protses inclusiv shi transparentu, Comiitetlu consultativ sh-cama multu lj-da îndati-a administratsii-iei că Minduearea-aestă s-u publică după tsi va-ù ljea.

1. CONSTATĂȘIILI PRINTȘIPALI

Protsedura ti monitoringu

6. Republica Machedonia dit Iugoslavia di maninti prahticheadzã un actses cãtã la protseslu-montoringu dupã Conventsiea-cadru. Admnstrasiea s-arishi ti-agunjisita publicari-a Mndueariljei a Comitetlui consultativ shi tu meslu Sumedru tu-anlu 2005 organizã seminar ti pãshtearea-a activitãtslor ti Minduearea, cu scupolu sã si discuteadzã ti conclusiili dit protlu tsiclus-monitorngu cu reprezentantsãlji-a minoritãtslor natsionali shi Comitetlu concultativ.

7. Comitetlu consultativ u vidzu ti ghini vrearea-a administratsiiljei su-l ducã ninti dialoglu ti realizarea-a Conventsiiiljei-cadru cu contextlu-a defturlu tsiclus-monitorngu. Iara, Comitetlu u da observatsiea cã-aclo iu di-unã parti Informatsiea-a statlui ari unã descriptsii detaliatã-a evenimentilor dit soni pi plan leghislativ shi politichescu tu sfera-a apurariiljei a minoritãtslor, di-altã parti Informatsiea da mash limitati informatsii i nfluenta-a ahtãrlor metri pi situatsiea facticã-a inshilor shi-a comunitãtslor ti cari easti zborlu. Æn ligãturã cu-aesti va s-eara d ufeli ma lãrdzã shi ma efectivi consultatsii cu sotsieatea tsivilã tu protseslu-a adrariiljei a Informatsiiljei a statlui. Comitetlu consultativ cu harauã constateadzã cã Conventsiea-cadru shi mehanismili-monitorngu-a ljei suntu shtiuti di organizatsiili-a minoritãtslor sh-a ONG dit sfera-a ãndrepturor a omlui, inclusiv shi ONG a Romilor, cari suntu-activ involvati tu len-turliili-activitãts ti crishtearea-a sumenjiiljei ti Conventsiea-cadru cari suntu organizati tu salu tu-anjlj tricuts.

Diapazonlu-a prahticariljei a Conventsiiiljei-cadru

8. Comitetlu consultativ cu harauã observeadzã cã Republica Machedonia dit Iugoslavia di maninti formal ãl lãrdzi diapazonlu-a prahticariljei a Conventsiiiljei-cadru sh-ti Bushnjeatslji shi noteadzã cã Declaratsiea datã la ratificarea-a Conventsiiiljei-cadru easti cu multu-alãxitã. Tu idghul chiro, Comitetlu consultativ spuni jeali cã declaratsea revizutã tu comparatsii cu prota u limiteadzã prahticarea-a Conventsiiiljei mash pi-atselji cu tsitãtsenilji.

9. Administratsiea shi cama-nelo lipseashti su-l ducã ninti dialoglu-ahurhit cu Eghipteanjlji cari traditsional bãneadzã tu statlu ãn ligãturã cu merl ti sustsãniri ti tsãnearea shi developarea-a identitatiljei shi-a culturãljei a lor. Piningã-atseali, adminstrasiea tu colaborari cu potentsialjlji inshi ti cari easti zborlu, poati s-u veadzã posibilitatea ti bãgarea-a altilor grupi, inclusiv shi-a nitsitãseanjlor, ash cum easti dichi, tu prahticarea-a Conventsiiiljei artielu cu-artielu.

Cadru gheeneral leghislativ shi institutsional

10. Di la protlu monitoringu-tsiclus după Conventsiea-cadru, Republica Machedonia dit Iugoslavea di maninti cilăstăsi ti developarea-a leghislatsiiljei a ljei shi-a cadrului institutsional ân ligătură cu realizarea-a Conventsiiiljei-cadru. Tu jgljoatili pozitivivi înră shi-adutsearea di tora-agonjea-a Zăconiljei ti posibilătsli egali di-anamisa di bərbatslji shi muljerli, a sã zburashti shi ti-alti importanti initsiativi, cum easti posibilătea ti-adutseari nauuã zăconi ti limbili sh nauuã zăconi ti comunitătsli relighioasi. Di importantăesă esentsială easti sã si consulteadză minorităttsli natsionali shi-nttribărli tsi suntu obectul a gailelui a lor sã si ljea tu videari tu protseslu-a adutseariljei a zăconjlot relevanti.

11. Nai ma marea parti di-activităttsli pi nivel leghislativ shi-institutsional suntu ligati cu Hundrata-cadru ti irinji di Ohărda¹, cari deadun shi cu-alăxerli constitutsionali dit anlu 2001, fac ună bază solidă ti crishtearea-a nivelui a apăngheisariljei a reprezenantsălor a minorităttslor natsionali dit Republica Machedonia dit Iugoslavea di maninti. Iara, di importantăesă esentsială easti cã tu tuti sferili relevanti administratsiea s-asiguripească, a după Conventsiea-cadru, cã s-bagă bună-aentsii pi situatsea shi ihtizăili reali-a tutălor comunitătts etnicheshtsă, inclusiv shi cama njiłtsli comunitătts. Aesti suntu di importantăesă prioritară di ispetea cã cama njiłtsli comunitătts nu-l umplu praglu di 20% tsi easti lipsit ta s-poață sã si ufilisească metrili spetsifitsi ti-apăngheisari, tu sferili cum suntu educatsiea icã ufilisearea-a limbilor, madan machiduneasca.

12. Nica ună importantă-activitati easti realizarea curentă-a protseslui di detsentralizari, bazatã pi Zăconeia ti-administratsiea locală dit anlu 2002 shi-alăxerli tsi s-featsiră pi-aradă. Comitettlu consultativ bagă observatsii cã-aclo iu di-ună parti detsentralizatsiea lipseashti s-agiută ta sã si-nvărtusheadză partitsiparea efectivă shi partitsiparea-a minorăttslor natsionali tu sectorilicljeai, ashi cum suntu educatsiea, cultura shi sãnătatea, realizarea practică-a lushtui protses shi-ază shi-armăni ună provocatsii imporantă ti-administratsiea pi nivel tsentral shi local.

Alumta contra discriminatsiea

13. Republica Machedonia dit Iugoslavia di maninti u dusi ninti cu cilăstăsearea tu-alumta di contra discriminatsiea sh-ti-adrari ma bună sumenji ti-aestu fenomen, sh-ma multu prit activtăttsli-a Ombudsmanlui shi cantselariili reghionali-a lui. Ân ligătură cu-aestă, Comitettlu consultativ observeadză cã s-ljea metr mporanti t-agunjearea-a realzariljei a prinsiplui t partitsiparea egală-a comunităttslor etnicheshtsă, după paragrafili-a Hundratăljei di Ohărda.

14. Iara, shi-armăn căsurli, inclusiv sh-pi nivel leghislativ, iu lipseashti sã si-aducă ună leghislatsii completă ti-alumta contra di discriminatsiea. Sh-tsicara cã multu putsăni cazuri suntu dati la tribunalili, informatiili spun cã fenomenili di nitolerantsii shi discriminatsii sh-ti ma-nelo shi-armăn problem. Eali suntu cama multu ligati di Romilji, ama sh-di reprezentantsălji shi-a

---

¹ Cu Hundrata-cadru di Ohărda dit Agustu, 2001 lj-si bågă punctu a conflictului armat dit anlu 2001, anamisa di ribilipsitorlji arbisheshtsă shi fortsăli machiduneshtă di stat.

altilor minoritâts natsionali tu-ahtârli sferi cum suntu bågarea tu lucru, yinearea pânã di casã, apânghisearea di sãnãtati, educatsiea shi slujbili publitsi. Pozitsiea-a muljerlor di-a niscântlor grupi hârzeashti-atentsii spetsialã.

Tolerantsii shi relatsii interetnicheshtsã

15. Sh-tsicara cã suntu loai gairé jgljoatili ti crishtearea-a tinjiseariljei shi-a acãchiseariljei di-anamsa di tuts cari bãneadzã pi teritoriea-ali Republica Machedonia dit Iugoslaviea di maninti, comunicatsiea shi interactsiesia di-anamisa di Machedonjli sh-Arbneshlji shi-armãn limitati. Comiteltu consultativ easti sh-cama multu cu gailé di ispetea cã barrierili etnicheshtsã shi ma-nclo lu-ambudghisescu dialoglu intercultural di-anamisa di ficiorlji reprezentantsã-a grupilor etnicheshtsã tu sfera-a educatsiiljei shi bana di cafi dzuuã. Tut ashitsi, s-ivescu shi zãvãlji cãndu- zborlu ti-agiutarea-a mediilor ti nãintarea-a tolerantiiiljei shi-a comunicatsiiljei di-anamisa di grupili.

16. Iara-ncurajeadzã-atsea cã s-ljea initsiativi, daimalui di partea-a sotsietatiljei tsivilã ti-mbunitsarea-a ahtariljei situatsii. Tut ashitsi, suntu faptil jgljoati serioasi ti nãstritsearea-a cãsurilor tu purtaticlu cu reprezentantsãlji-a minoritãtslor natsionali di pare-a-a politsiiljei.

17. Tut ashitsi bagã gailé situatsiea-a Romilor, Ashcaljli shi Eghipteanjli cari fudzirã dit Cosuva, niscãntsãlji di elji s-agudescu cu problematica trepatriari di zorlea.

Actses la mediili shi reprezentarea pit mediili

18. Suntu loati jgljoati pozitiv ti-mbuntsarea-a actseslui pânã di publitsli programi di la radio televiziea ti reprezenantsãlji-a comunitãtslor etnicheshtsã sh-ti partitsiparea-a lor tu comitetili di-a mediilor publitsi. Tut ashitsi, s-featsi-mbunãtsari-a nivelui regulorescu, inclusiv shi ti-actseslu-a minoritãtslor la mediili privati. Suntu lipsiti vãrtoasi cilãstãseri ta sã si lãrdzeascã-actseslu cãtã mediili-a reprezentantsãlor a cama njitslor la numir comunitãts, sh-cama multu pi nivel local shi sã si facã ma bunã impresiea ti minoritãtsli cari s-prezenteadzã prit mediili.

19. Sh-cama multu bagã gailé-atsea cã, ash cum sã spusi tu multi informatsii, mediili tu Republica Machedonia dit Iugoslaviea di maninti shi ma-nclo suntu tu mari misurã-mpãrtsãti pi liniea etnicheascã.

Ufilisearea-a limbilor a minoritãtslor natsionali tu comunicatsiea cu organili publitsi sh-di partea-a organilor publitsi

20. Sh-tsicara cã shi-armãn cãsurli, inclusiv sh-tu nscãntili cazuri di ispetea cã nu-agiundzi vrearea politicheascã, ari niscãnti minãri ti ãrnini u leghislative shi practica cãndu-i zborlu ti ufilisearea-a limbilor a minoritãtslor tu contextlu-a numilor personali, documentili personali shi toponimili. Piningã-atsea, s- duchi unã nãintari tu ufilisearea-a lushtor limbi tu comuncatsiea cu shi tu cadrili-a organilor publitsi pi nivel local shi tsentral. Aestã cama multu-i

zborlu ti limba-arbishească, cari după Hundrata di Ohârda poati sã si ufilisească ca limbă ofisială pi nivel natsional sh tu comunili iu-aestã limbã u zburâscu cama di 20% di populatsiea.

21. Ari ma-ptsâni informatsii ti ufilisearea practicã-a toponimilor shi tu contactili cu organili administrativi locali pi limbili tsi li ufilisescu comunitãtsli ma njits ca numir, cum suntu Turtsâlji, Romlji shi Sãrghilji, tu comunili iu suntu umpluti conditsiili leghislativi. Ân ligãturã cu-aestã shi cu alti-ntribãri dit aestu contextu, Comiteltu consultativ lugurseashti cã multu importantã easti debata actualã ti posibila-adutseari a unãljei zãconi ti-ufiliseari-a limbilor.

Educatsiea

22. Sh-tsicara cã nica s-informeadzã cãsuri, furã-adrati jgljoati importanti ti lãrdzearea-a ânvitsariljei a limbãljei arabishească shi educatsiea pi limba-arbishească, inclusiv sh-pi nivel universitar. Tut ashitsi, s-ljea initsiativi s-hibã-asguripsiti ma mări posibilitãts ti Sãrghilji, Turtsâlji shi Bushnjeatslji ti-nvitsarea-a limbilor a lor, sh-tsicara cã tu-aestu contextu suntu lipsiti ma concreti rezultati. Fu-adusã unã lepezã largã di metri concreti ta sã si facã ma bunã situatsiea-a Romilor tu sfera-a educatsiiljei.

23. Iara, s-pari cã educatsiea pi limba di dadã shi-armãni limitatã ti njitsli comunitãts. Loatã-n ghegeneral, asiguripsearea-a educatsiiljei ti reprezenantsãljei shi-a minoritarlor shi-a majoritarlor isa-isa easti influentsatã di problemili cari suntu rezultalu-a realizariljei a protseslui a detsentralizariljei shi ni-agiundzirea di pãradz. Contactili limitati di-anamisa di scularlji shi dascaljlji reprezenantsã-a altilor comunitãts (sh-cama multu di-anamisa di Machedonjlji shi-Arbineshlji) easti-ntribari cari cama multu bagã gailé, cari sh-caftã-activitãts siguri di partea-a Guvernului. Piningã-atsea, leghislativa di-acasã nica nu da dishcljideari sculii primari privati.

Partitsipari

24. Di ispetea-a implemetariljei jgljoatã cu jgljoatã-a printsiplui ti partitsipari-ndreaptã prividzutã cu Hundrata cadru shi cu Constitutsiea-alãxitã, partitsiparea-a comunitãtslor minoritari tu nai ma marea parti di intitutsiili publitsi easti ca baia criscutã. Arbineshlji gioacã maljudzã rolji-activã pi stsena politicheascã, shi tu Guvernul shi tu opozitsii.

25. Armãn ni-agiundzerli tu tsi mãtreashti partitsiparea-a comunitãtslor tu structurili ti implementari-a zãconjlor, cum shi la giudicãtorilji, a tu-aestu-aspectu suntu-aguditi maljudzã comunitãtsli ma njits. Tut ashi, tsicara cã di-unã parti tu niscãnti comuni suntu fundati comiteti consultativi ti relatsii interetnitsi, influentsa-a lushtor organi nauuã shi-armãni limitatã. Tut ashi ari problemi tu tsi mãtreashti partitsiparea-a reprezentantsãlor a majoritatiljei tu locãrli iu elji de facto suntu tu pozitsii minoritarã.

Catandisea-a Romilor

26. Sh-piningã cilãstãserli tsi li-adarã autoritãtsli ti-mbunãtsearea-a catandisiljei a Romilor tu niscãnti sferi, multsã Romi nica s-astãvãrsescu cu discriminari shi eliminari sotsialã, a s-ved shi problemi serioasi tu sferili ca bãgarea tu lucru, casa, acti personali, protectsii medicalã shi educatsii. Easti-ananghi di cilãsãser ma vãrtoasi cu scupolu ti implementari completã shi efectivã-a Strateghiiljei natsionalã-a Romilor shi-a Planlui natsional ti actsii.
27. Tsicara cã suntu loati metri pozitivi ta s-facã ma buni relatsiili di-anamisa di Romlji shi politsiea, nica es tu migdani cazuri di demonstrari-a puteariljei di partea-a politsiiljei contra-a Romilor. Metrili concreti tsi suntu loati ta sã si dãnãseascã cu ahtãri lucrì lipseashti nica s-hibã-nvãrtusheati. Easti-ananghi di cilãstãseri armonizati ti crishtearea-a partitsipariljei a Romilor tu bana publicã.

IV. REZULTATI-ARTICLU DUPĂ-ARTICLU

Articolul 3 dit Conventsiea-cadru

Căti persoane sunt-acătsati cu implemetarea-a conventsiiljei-cadru

Rezultati dit protlu tsichus

28. Tu prota Mindueari-a ljei, Comitetlu consultativ li ghunui activitătisli-a autoritătislor cari duc la ună-abordari ma flexibilă la persoanili-acătsati cu implementarea-a Conventsiiiljei-cadru shi u spusi minduearea că poati s-hibă-acătsati persoane sh-dit alti grupi, cum shi di-atselji tsi nu-aù tsitătisnilji, ashì cum lipseashti shi cum sta tu Conventsiea-cadru pi baza di-articlu după-articlu.
29. Comitetlu consultativ tut ashì bagă oară că Eghipcheanjli suntu nihăristusits că-autoritătisli nu vor s-u pricănoască identitatea-a lor ahorghea shi vor s-u ufilisească protectsiea dit Conventsiea-cadru. Autoritătisli sã stimuleadzã s-asigurisească că identitatea-a lushtor persoane s-tinjiseashti, cum shi s-u veadzã posibilitatea sh-aestã grupã s-hibă-acătsatã tu-atselji cari s-hărsescu di implementarea-a Conventsiiiljei-cadru.

Catandisea actualã

a) Aspecti pozitivi

30. Comitetlu consultativ cu harauã bagă oară că tu Republica Machedonia dit Iugoslavia di maninti persoanili-acătsati cu implementarea-a Conventsiiiljei-cadru suntu ma multi shi suntu-acătsati shi grupili ti cari sã zburashti tu prota declaratsii-a autoritătislor machiduneshtsã datã la ratificarea-a Conventsiiiljei-cadru, ashì că tora suntu-acătsats shi reprezentantsã-a comunitatiljei bushnjeascã. Dupã declaratsiea rividzutã cari-i pitricutã la Consiliulu-ali Ivropi tu Cirishear, 2004, “terminlu “minoritãts natsionali” ufilisit tu Conventsiea-cadru shi determinãrli dit aestã conventsii s-implementeadzã ti bãnãtorlji-ali Republica Machedonia cari bãneadzã tu cadrili-a granitslor a ljei shi cari fac parti di miletea-arbisheascã, miletea turtseascã, miletea-armãneascã, miletea sãrbeascã, miletea romeascã shi miletea bushnjeascã”.
31. Comitetlu consultativ cu interes u ljea tu isapi discutsiea-actualã sh-pi nivel di-acasã shi pi nivel di colaborari bilateralã, ti-ntribarea desi s-hibă-acătats shi Croatslji tu metrili di-apãnghiseari-a minoritătislor natsionali, dupã căftãrli-a lor. Comitetlu-ù ghunueashti-abordarea disheljisã-a autoritătislor sh-li stimuleadzã s-li ducã ninti-aesti discutsii tu consultatsii cu reprezentantsãlji-a lishtei grupã.

b) Problemi nināstricuti

32. Tu chirolu-a dialoglui a lor cu Comiteltu consultativ, Eghipcheanjli²-ù confirmarā vrearea-a lor s-ljea finantsii di la stat ta s-u tsānā cultura-a lor shi s-poață s-ljea parti efectiv tu lucārli publitsi. Cum spun autoritātsli, easti-nchisit gairé dialoglu cu reprezentantsālji-a lor, tsicara cā discutiili nu suntu dusi multu ninti tu tsi mātreashti ashtiptārli concreti-a lishtei comunitati shi ti-atsea nu poati s-hibā zborlu ti-un progres concret tu-aestā-ntribari. Tut ashi, Comiteltu consultativ bagā oarā cā-autoritātsli, cum shi nai ma marea parti di bānātorlji ālji lugursescu-aeshtsā oaminji ti Romi shi ti-atsea nu fac unā grupā etnicā-ahorghea. Piningā-aesti, s-pari cā pozitsia-a sotsiitatiljei cātā elji dutsi pānā la marghinalizarea-a lor, tsi piningā-alanti, u influentseadzā autopertsepsia-a lor.
33. Comiteltu consultativ cu jeali bagā oarā cā, aclo iu di-unā parti scupolu-a declaratsiiljei rividzutā-a Guvernului easti sā si lārdzeascā-atsea tsi u-acatsā Conventsiea-cadru ti Bushnjeatslji, tu idghul chiro cu ea s-limiteadzā-acātsarea mash a tsitātseanjlor ali Republica Machedonia dit Iugoslavia di maninti. Ahtari jgljoatā easti contra-a cilāstāserlor ti developari-a unāljei abordari cu ma mari-ngātan ti ufilisearea-a criteriilor ti tsitātsenilji tu dumenea-a apānghiseariljei a minoritātslor.³

Recomandāri

34. Comiteltu consultativ li stimuleadzā-autoritātsli s-continueadzā s-aibā unā-abordari flexibilā shi dinamicā ti-acātsarea-a persoanilor cu implementarea-a Conventsii-cadru. Comiteltu consultativ li stimuleadzā-autoritātsli s-u veadā posibilitatea ti-acātsari, tu cadrul a Conventsii-cadru, a reprezentantsālor a lāntor grupi cari spusirā interes ti protectsii dupā-aestā Conventsii. Aestā lipseashti s-lji-acatsā shi-atselji tsi nu suntu tsitātseanji, dupā cafi-articul, ashi cum lipseashti. Ān ligāturā cu-aestā, autoritātsli lipseashti s-u veadā nica 'nā oarā apofasea-a lor di tora-agonjea ta s-bagā nāu criteriū cum easti tsitātsiniljea tu declaratsiea-a lor.
35. Autoritātsli lipseashti su-l ducā ninti dialoglu-a lor cu, Eghipcheanjli cu scupolu deadun cu elji s-li-aflā metrili ti tsānearea-a identitatiljei a lor shi s-poață s-ljea parti efectiv tu lucārli publitsi.

---

² Dupā Ānregistrarea dit soni, vārā 4.000 di inshi s-declararā ca Eghipcheanji. Cu tuti-aesti, dupā isāchi niofitsiali, numirlu-a lor easti ma mari..

³ Videts-lu tut ashi Raportul a Comisiiljei venetsianā ti nitsitātseanjli shi-ndrepturli-a minoritātslor, CDL-AD (2007)001, di pi 18 di Yinar, 2007.

Adunarea-a datilor

Rezultati dit protlu tsiclus

36. Tu Prota mindueari, Comitetlu consultativ u cundilje importantsa ti dati siguri ti contsănirea etnică-a populatsiiljei shi băgà oară cà reprezentantsălji-a minoritàtslor li-acatsă-ncheari rezultatili dit Ānreghistrarea-a populatsiiljei. Ti-tsea Comitetlu consultativ limcurajeadză-autoritătli s-u veadă posibilitatea s-u completeadză-aestă informatsii cu-alti-analizi di statistică, a tu-aestu lucru să si tsănă di printsipili prividzuti tu Recomandarea nr. (97)18 ăn ligătură cu protectsiea-a datilor personali adunati shi lucrati t scupolu-a statisticăljei.

Situatsia-actuală

a) Aspecti pozitivi

37. Comitetlu consultativ bagă oară cà-autoritătli-aù len-turlii di dati, ămpărtsăti pi criterii ca lichii, sexu, ămpărtsari gheografică etc., ti numirlu shi catandisea-a reprezentantsălur a comunitătlor etnitsi tu multi sectoari shi cà, cu scupolu ti-adunari-a ahtărlor informatsii, periodic s-adară studii shi-analizi sotsiologhitsi.

b) Problemi ninăstricuti

38. Comitetlu consultativ bagă oară cà nica ari puncti ti videari ahotghea ti rezultatili dit Ānreghistrarea-a populatsiiljei.⁴ Comitetlu consultativ lugurseashti cà-aesti rezultati lipseashti s-hibă-analizati tu comparatsii cu nai ma naùli dati di la-atseali dit soni studii demografitsi shi sotsiologhitsi, cu scupolu să si-asiguripsească ună implementari pragmatică shi flexibilă-a politicăljei ăn ligătură cu minoritătli tu multi sectoari.
39. Comitetlu consultativ tut ashi bagă oară cà tu contextul a metrilor loati ti implementarea-a printsiplui ti-ndreaptă partitsipari, autoritătli-autorizati tu mari parti ufilisescu dati ligati cu soea etnică-a inshilor, dati cari di-aradă s-adună shi s-publică. Comitetlu consultativ tu-aestu contextu lugurseashti cà easti-anaghi cà-autoritătli s-asiguripsească un caracter niobligat a curi tsi s-hibă di-aesti-ntribări ligati cu soea etnică-a inshilor shi-adunarea-a datilor shi prilucrarea-a lor s-hibă dip după normili internatsionali ti ufiliseari shi protectsii-a datilor privati.

---

⁴ După Ānreghistrarea-a populatsiiljei dit 2002 di 2.022.547 di bănători, ari 1.297.981 di Machedonji (65,2%), 500.983 di-Arbineshi (25.2%), 77.959 di Turtsă (3.9%), 53.879 di Romi (2.7%), 9.695 di-Armănji (0.5%), 35.939 di Sărghi (1.8%), 17.018 di Bushnjeats (0.8%), 20.993 altsă (1.0%).

Recomandari

40. Organili-authorized ti-adunarea-a datilor shi prilucrarea-a lor an ligaturã cu soea etnicã lipseashti s-aibã mari-ngãtan ti-ndreptul a cafi-unui reprezentatntu-a unãljei minoritati "s-aleagã liber desi va s-hibã tratat ca minoritati icã nu", prividzut tu art. 3 dit Conventsiea-cadru cum shi tu printsipili determinati tu Recomandarea (97) 18 di-a Comitetlui di minishtsrã an ligaturã cu protectsia-a datilor personali-adunati shi prilucrati tu scupolu-a statisticãljei. La planificarea-a politicãljei sh la-mpãrtsarea-a finantsãlor, datili di la-nreghistrari ligati di componenta etnicã-a populatsiiljei lipseashti sã si completeadzã cu alti dati di la-atseali dit soni-analizi demografitsi shi sotsiologhitsi.

Articulul 4 dit Conventsiea-cadru

Cadru juridic shi-institutsional ti-alumta contra-a discriminariljei

Rezultati dit protlu tsichus

41. Tu prota mindueari Comitetlu consultativ constatã niscãnti ni-agiundzeri tu cadrul juridic ti-apãnghisearea di discriminari shi li-ncurajeadzã-autoritãtsli su-l lãrdzeascã cadrul di determinari lighislativi ti-anti-discriminari. Piningã-aestã, Comitetlu li-ncurajeadzã-autoritãtsli s-li intensifichedzã cilãstãserl ta sã-lji si facã pricãnushteri shi sã-lji si da sustsãniri tu lucrulu-a Ombudsmanlui.

Situatsiea-actualã

a) Aspecti pozitivi

42. Comitetlu consultativ al ghunueashti factul cã Ombudsmanlu tora easti unã insitutsii sãnãtoasã tu cadrul institutsional a statlui shi cã suntu organizati campanii informativi ti crishtearea-a conshtiintsãljei, tut ashì sh-dit cantselariili locali-a Ombudsmanlui, ta s-hibã cãnãscut publiclu shi-administratsie-a statlui cu-aestã institutsii. Comitetlu nica bagã oarã cã materialu informativ ti mutarea-a conshtiintsãljei tut ashì easti diseminatã pi limbili-a minoritãtslor natsionali shi cã-aesti limbi tut ashì pot s-hibã ufilisiti ti pitritseari cãftãri pãnã di Ombudsmanlu.
43. Comitetlu consultativ bagã oarã piningã-altili, cã Ombudsmanlu easti-authorized ti monitoringu pii implementarea-a printsiplui ti nidiscriminari shi partitsipari-ndreaptã-a comunitãtslor etnitsi tu organili publitsi, cum shi ti implementarea, di la intrarea-a ljei pi puteari tu-alnu 2006, a Zãconiljei ti egalitatea di sexu. Cu tuti-aesti, dupã informatsiili dati di Ombudsmanlu, Ombudsmanlu apruche dip putsãni plãndzeri contra-a discriminariljei etnicã-a reprezentantsãlor a comunitãtslor minoritari.

b) Problemi nināstricuti

44. Comiteltu consultativ li ljea tu videari viderli contradictorii spusi tu chirolu-a vizitāljei a Comiteltu dit Republica Machedonia dit Iugoslaviea di maninti in lugăturā cu-atsea cá-l lipsitā zāconi spetsialā contra-a discriminatsiiljei cāndu reprezentantsālji di la niscāntili di organili di stat u spusirā minduearea cá nu-i lipsitā zāconi spetsialā. Iara, s-ducheashti cá sh-tsicara cá-articulul 9 dit Constitutsiea priveadi-apānghiseari ghegeneralā di discriminatsii, leghislatsiea di tora nu priveadi cazni concreti ti cālcarea-a ahtariljei unā garantatā-apānghiseari.

45. Tut ashitsi, ashī cum spun niscānti izvuri⁵ sferili cum suntu casa, apānghisearea di sānātati shi-actseslu pānā di slujbili publitsi nu suntu-acātsati cu unā leghislativā concretā contra-a discriminatsiiljei, a atseali paragrafi di tora di multili ori nu s-acāchiescu, nu da defīnitsii ti zāvāljli di cālcari, aretcu s-ufilisescu di tribunalili, a niscāntili di eali prived cāftāri ni-adeqvati cāndu-iI zborlu ti tsitātsiniljea. Tut ashitsi sā spuni cá-articulul 319 di Zāconea penalā, tu cari-ú criminalizeadzā aprindearea-a hasmāljei natsionalā icā relighioasā, ni-acāchiseari shi nitolerantsii (fār di s-hibā prividzutā unā-apānghiseari concretā di discriminarea di rasā icā etnicheascā), aretcu, sh-cara sā si ufileascā tu protsedurili-a tribunalilor.

46. Dupā izvuri neguvernamentali, ahtarea situatsii, cum shi multu njiclu numir di plāndzeri pānā di Ombudsmanlu contra di discriminatsiea etnicheascā pot s-hibā shi expresiea-a ni-aveariljei sānādii di partea-a publiclui tu institutsiili di tora ti-apānghisearea-a āndrepturor a omlui, inclusiv shi Ombudsmanlu, cum shi nisānādii tu prividzutili yitrii-a-ndreptului. Iara, Comiteltu consultativ bagā oarā cá shi tora s-ivescu cazuri di discriminatsii contra-a reprezentantsālor a minoritātslor natsionali, sh-ma multu contra Romilji, Arbineshlji shi Turtsālji.

47. Ti-atsea easti importantu sā si-asiguripseascā cá campaniili ti crishtearea-a sānādiiljei agiungu pānā di potentsialjlji candidats tsi va s-da plāndzeri shi cá publiclu easti ghini informat ti printsiplu-a nidiscriminatsiiljei sh-ti relevantili standardi leghislativi. Aclo iu di unā parti li ghunueashti cilāstāserli cari suntu facti gairé tu-atsea sferā, Comiteltu consultativ bagā oarā cá eali di-aradā li ljea ONG cu capatsitati shi resursi limitati, cari ca di-aradā lucreadzā pi proiecti cari suntu ligati di sustsānirea finantsiarā internatsionalā.

Recomandāri

48. Administratsiea lipseashti s-li veadā nica ‘nā oarā actili di tora contra discriminatsiea shi s-li ljea lipsitili jgljoati leghislativi, inclusiv shi-ashi cum lipseashti, prit adutseari-a unāljei leghislativā ma completā contra-a discriminatsiiljei. Cu-aestā s-asiguripseashti cá leghislatsiea di-acasā priveadi adeqvati metri ti-apānghiseari contra di discriminarea etnicheascā tu tuti sferili shi yitriili-a-ndreptului li fatsi buni ti tuti victinjlji potentsiali.

49. Lipseashti sā si facā cama vārtoasi cilāstāseri ta sā si märeascā sumenjea publicā ti-ndrepturli umineshtsā shi ti-activitatea tu-alumta contra-a discriminatsiiljei, inclusiv shi pit acātsarea shi sustsānirea-a ONG activi tu-aestā sferā cu scupolu sā si märeascā capatsitātsli-lor. Lipseashti shi ma-nclo sā si da sustsāniri ti Lucrarea-a Ombudsmanlui tu-aestu contextu.

⁵ Piningā-altili videts Comiteltu-a Natsiunilor uniti ti-ndrepturli economicheshtsā, sotsiali shi culturali, Videarea-a informatiilor dati di statili-membri dupā-articilili 16 shi 17 di Pactlu, Videri finali, Republica Machedonia dit Iugoslaviea di maninti, 24 di Brumar 2006, E/C 12/MKD.CO/1.

Tut ashitsi, suntu lipsiti shi metri-adecevati ta sã si yinã pãnã di nai ma naúli informatsii ti cazurli ti discriminari contra reprezentantsãlji-a minoritãtslor natsionali, cum shi ti-alumta contra discriminarea shi glubãearea-a ahtãrlor cazuri.

Unã egalitati completã shi efectivã. Situatsiea-a Romilor

Rezultati dit protlu tsichus

50. Tu prota Mindueari-a lui, Comitetlu consultativ duchi practicã di discriminatsii cu Romilji nai ma multili di sferili shi-apelã pãnã di-administratsiea s-ljea metri-adecevati ta s-u corecteadzã situatsiea. Deapoea, Comitelu-apelã pãnã di-administratsiea s-elaboreadzã strateghii natsionalã ti Romilji, shi cu sumi adecevati di pãradz, a cu scupolu cà sã si njicshureadzã hãndachea di-anamisa di Romilji sh-alantã mileti.

51. Comitetlu consultativ tut ashitsi li vidzu problemili cu cari s-astãvãrsescu niscãnsã di inshilji-a minoritãtslor natsionali, sh-cama multu-Arbineshlji sh Romilji, tu-nchirdãsearea-a tsitãtseniiljei a satlui, a si rezulteadzã cu repercusii negativi cãndu- zborlu ti-nchirdãsearea-a ãndrepturor sotsiali, polticheshtsã shi economicsheshtsã. Di-administratsiea fu cãftatã s-aibã-ngãtan cu problemili cu cari s-asãvãrsescu-aeshtsã oaminji tu protsedura ti-nchirdãsearea-a tsitãtseniiljei pi baza-a fãtseariljei.

Situatsiea-actualã

a) Aspecti pozitivi

52. Comitetlu consultativ cu harauã bãgã oarã cà tu iamea di dupã prota Mindueari-a lui, tu colaborarea shi cu Romilji, fu elaboratã Strateghii natsionalã ti Romilji, cari Guvernul u-adusi dupã debata publicã, tu meslu Yinar tu-anlu 2005. Tut ashitsi fu elaborat shi un Plan natsional ti-actsii ti realizarea-a Strateghiilje tu patru sferi cu prioritati: bãgari tu lucru, casi, educatsii shi-apãnghseari ti sãnãtati. Furã organizati shi-activitãts ti crshtearea-a sumenjiljei publicã ta sã-lji si da indati-a relevantãljei administrasii localã ta s-elaboreadzã planuri locali ti-actsii shi s-curmã pãradz spetsialji ti-aestu scupo tu cadrili-a bugetilor locali. Tut ashitsi, easti prividzutã ahtãrlji pãradz s-hibã adaptsã pi baza di proectili tsi lipseashti s-li da la ministerili competent di niscãntili sferi. Deapoea, administratsiea easti-activ angajeatã tu Decada-a Romilor (2005-2015), initsiativã mutatã di optu stati dit Ivropea Tsentralã shi Ivropea dit Notlu-Datã cu scupolu ti-asiguripseari un cadru ti-activitãtsli-a guvernilor cu scupolu cà sã si-agunjeascã angajearea sotsialã shi sã si-mbunitsascã situatsiea economicheascã shi sotsialã-a Romilor dit arãdzãmlu tut.

53. Dupã reprezentantsãlji-a Minsterlui ti lucru shi politicã sotsialã, nota ti protlu-an (2006) di realizarea-a Strateghiiljei shi-a Planlui natsional ti-actsii zburashti ti rezultati-ncurajoasi sh-ma multu tu sfera-a educatsiiljei shi bãgarea tu lucru. Cãndu-i zborlu ti bãgari tu lucru, s-realzeadzã metri-activi a s-lã si-agiutã-a Romilor ta s-yinã pãnã di calificatsii, ma shi-activiãts ti-asiguripseari informatsii shi-instructajã ti-ahurheari cu njits biznisi familiari, shi plus cu cilãstãserli s-lã si da indati-a nicuchirlor a firmilor ta s-bagã tu lucru di Romilji. Tut ashitsi suntu loati multi turlii di metri cu scupolu s-lã si-agiutã-a Romilor ti yinearea pãnã di-ndrepturli sotsiali shi-ndrepturli dit sfera-a apãnghiseariljei ti sãnãtati (Videts-u Informatsiea-a statlui ti ma multili informatsii).

b) Problemi ninăstricuti

54. Aclo iu di-una parti Comitetlu consultativ li ghunueashti cilăstăserli tsi Guvernul li featsi tu trcutsli-ndoi anji, Comitetlu iara easti cu gailelu di ispetea-a hândachiljei cari lj-disparti di-alană mle shi problemili cu cari Romilji s-astăvărsescu dzălju tu tuti sferili. Di ispetea-a ni-aveariljei metri-adeqvati shi lpsita vreari politicească pi tut nivelurl, s-duchescu-amănări shi problemi seroasi tu realizarea-a Srateghiiljei natsională shi-a Planlui ti-actsii ti Romilji, a printsipalili grup nu shi totna pot s-li-nchirdăsească hăirli di metrili-adusi. Comitetlu consultativ bagă oară că sh-tsicara că miniserili relevanti curmară părădz, mari parti di părădzlji mobilizats yin di la donatorlji internatsionalji, tsi-adară problem tu sensul di continuitati.

55. Comitetlu consultativ sã spuni cu gailé ti-asea că 70% di populatsiea-a Romilor băneadză tu casi fărã documenti shi daima easti fuvirsitã cu-avinari dit casili-a lor iu daimalui nu-ari servisi primari shi infrastructurã, cum easti-apa, electrica shi cãljuri. Tut ashi, sh-tsicara că problemlu cu ni-aveari lucru easti problemã ghegenerală shi li-agudeashti tuti comunitătsli⁶, indferentu desi easti zborlu ti comunitătsli minoritari ică majoritari, Romilji⁷ suntu nai ma-agudits, di ispetea că 70% di elji u-aestu momentu suntu fărã di-angajeari formală. Multsã di Romilji au njts sheansi s-află lucru di ispetea-a njicăljei educatsii (multsălji di elji au mash educatsii prmară) shi nivel di calificatsii, ma sh-di ispetea-a discriminatsiiljei pi păzarea-a mănăljei ti lucru.

56. Niscănsălji di reprezentansălji-a lor dzăc că Romlji sstematic sunu-arcats di bazili ti dati-a aghentsiilor i lucru⁸, a furnjili tsi li spun niscănti di-aghentsili ti lucru suntu ni-avearea educatsii primarã, tsi s-pari că easti căftarea primarã ti intrarea pi păzarea-a mănăljei ti lucru shi ti-agutorlu sotsial. Iara, după-administratsiea aesti nu suntu conditsii ti-atsea că desi un insu va s-hibă reghistrat tu bazili relevanti ti dati, a ahtarea ună tulmăceari-a actlor pi puteari tu-aestã sferã nu easti cu dchi. Comitetlu consultativ eara informat că Ministerlu ti lucru shi politica sotsială ari elaboratã instructsii cu lipsitili explicatsii ti-aestu problem. ONG-li-a Romilor tut ashitsi spun că sh-tsicara că Guvernul cu sustsănirea-a institutsiilor internatsionali di-ndoi anji gairé realizeadză programi shi proecti ti băgari tu lucru. Romilji di-aradã suntu scoshi dit eali, ti-asea că nu pot s-li-mplinească conditsiili tsi s-caftă cându-i zborlu ti educatsiea primarã ta s-poatã s-partisipeadză. Siuatsiea-a lor nisigurã făr di-altu că caftă-actvãts prioritari di partea-a Guvernului.

57. Nica es tu padi problemi serioasi tu yinearea-a Romilor pănã di-agiutorlu sotsial shi-apanghul ti sãnãtati, a daima es shi stavuri dushmăneshtsã shi prahticã ti discriminari - cum easti nivrearea sã si da tratamentu ică tsăneari sum segregatsii pit spitaljili. Nai ma marli numir di Romilji nu pot s-yinã pănã di yitriili primari shi tratamentu shi nu pot s-li pâltescã shi hãrgili minimali ti yitrii shi-ascultari di iatru.

58. Situatsiiea-a muljerlor a Romilor sh-ma multu bagă pi gailé. Piningã problemili cu cari eali s-agudescu tu sferili cum suntu educatsiea, intrarea pi lucru shi-apanghul ti sãnãtati, muljerli-a Romilor daima s-agudescu cu discrminatsiea di nafoarã sh-di năuntru tu

⁶ După informatsiili sh-dit izvuri niofitalsi di-a administratsiiljei, vărã 40% di miletea-a statlui easti făr di lucru.

⁷ După rezultatili-atsea dit soni-nreghistrari-a populatsiiljei, Romilji suntu 2,7% di tutã populatsiea-a statlui.

⁸ După reprezentantsălji-a Mnsterlui ti lucru shi poltica sotsială, sunu reghistras vărã 16.000 di Rom u bazili ti dai-a sentrlor t lucru, cu biisita-a meslui Andreu u-anlu 2006.

comunitatea-a Romilor. Comitetlu consultativ bagă oară că cu scupolu că ta sã si facã ma bunã situatsiea-a lor suntu-ahurhiti proecti concreti tu ma multi sferi. Furã realizati-activitãts ti crishtearea-a sumenjiiljei ân ligãturã cu-ntribãrli ligati di educatsiea, apãnghisearea ti sãnãtati shi-ndrepturli reproductivi, a curi grupurli-scupo suntu nu mash muljearea-a Romilor, ma shi institutsiili ti cari easti zborlu. Sh-piningã-aesti jgljoati pozitivi, suntu lipsiti ma vârtoasi shi ma ghini-ndreapti cilãstãseri ta sã si-asguripseascã lucurlu că metrilu tsi furã loati shi-aũ unã influentsã realã pi situatsiea-a inshilor i cari-i zborlu.

59. Problemili cu yinearea pãnã di educatsiea, stavurli dushmãneshtsã shi practica ti-alidzeari cu cari s-agudescu Romilji shi-armãn provocatsii ti-administratsiea, sh-tsicara că s-featsirã mãri cilãstãseri shi s-ducheashti progres tu-aestã sferã (ãn ligãturã cu-aesti videts-li comentarii ti-articulul 12 ma-nghos).

60. Sh-tsicarta cã-ndauã sut di Romilji lã si deadi-agiutor (pãnã shi-agiutor finantsiar) ta s-lã si-agiutã sh-li scoatã documentili personali, un mari numr d elji nica nu-aũ cartea dit matriculã icã documenti personali. Di elji suntu-atsea unã mari parti tsi nu pot s-ljea tsitãtseniljea-a statlui sh-piningã-alãxerli leghislativi concre adrati i-asea că ta s-lã si-agiutã ti loarea-a tsitãtseniljei. Reprezentansã di-a comunitatiljei arbisheascã, tut ashitsi suntu-agudits cu-aestã problemã. Comitetlu consultativ easti cu gailelu cã-ahtarea situatsii. cara sã si-aibã tu mn cã dupã revidzuta declaratsii-a Guvernului, diametrul a prahticariljei a Convensiljei-cadru easti limitatã t inshilj cari-aũ tstãtsenljea-a satlu (Videts-li spusili dupã-articulul 3 cama-nsus).

61. Iara, Romilji nu suntu unica comunitati-aguditã di problemili sotsio-economicheshtsã. Dupã reprezentansãlj-a lor, multsã di Turtsãlji s-agudescu cu serioasi problemi sotsio-economicheshtsã sh-ma multu tu sfera-a intrariljei tu lucru, cum shi cu prahtica ti discriminari shi problemili cu yinearea pãnã di educatsiea tu niscãntili-arãdzãmuri. Problemili cu casa tut ashitsi shi cama-nclo lji-agudescu reprezentantsãlji-a lishtei comunitati sh-ma multu tu-arãdzãmurli di hoarã.

62. Problemili cu cari s-agudescu multi di muljerli-a comunitãtslor etnicheshtsã, piningã muljerli-a Romilor (cama multu-Arbineasili shi Cadãnilu cama multu) tu sfera-a educatsiiljei, aflariljei lucru shi-apãnghisearea ti sãnãtati, agiutã cã eali s-facã ma crehti tu comparatsii cu discriminatsiea. S-pari cã eali cad cama multu tu problemili shi tu discriminatsiea di ma multi turlii, tu comunitatea-a lor ma shi tu sotsietatea. Comitetlu consultativ bagã oară cã pozitsiea-a lor tut ma multu s-fatsi prioritati cãndu-i zborlu ti-acivitãtsli tsi li fatsi Guvernul, tu colaborarea cu ONG-sectorlu shi-l ghnueashti factlu ts nsushi muljerli s-mobilizãrã ta s-li nãstreacã problemili-a lor shi s-u creascã partitsiparea-a lor tu sotsieatea. (Ãn ligãturã cu-aesti videts-li comentarii dupã-articulul 15 di cama-nghos).

Recomandãri

63. Tu bunã cilaborari cu Romilji, Administratsiea lipseashti s-li-agunjiseascã cilãstãserli ta s-asiguripseascã unã completã shi efectivã realizari-a Strateghiiljei natsionalã ti Romilji shi Plãnlul ti-actsii tsi-I adus di Guvernul. Lipseashti sã si facã evaluatsii di-aradã shi-independenti ti realizarea-a Strateghiiljei shi urghentu sã si facã jgljoatili-adecevati ti-alumta contra di discriminarea contra Romilji tu tuti sferili. Lipseashti s-hibã trapti tuti-atseali ni-adecevati cãftãri cãndu-i zborlu ti lucrarea-a aghentsiilor ti lucru. Administratsiea lipseashti s-ducã shi jgljoatã cama-nclo tu lishurarea ti scutearea-a actilor personali shi s-lã-agiutã-a Romilor, ma shi-a lãntor inshi cari suntu-agudits, ta sã scoatã tsitãtsenilji.

64. Tut ashitsi suntu lipsiti metri ma intensivii ti năstritsearea-a problemilor sotsio-economicheshtsă cu cari s-astăvârsescu membrilji-a alantilor comunităts, sh-ma multu Turtsălji.

65. Administratsiea lipseashti s-li ljea lipsitili metri ta s-u crească sumenjea shi s-asiguripsească-agiutor tu sferili relevanti, ta sã si facă ma bună pozitsiea-a muljerlor a niscântilor comunităts etnicheshtsă. Cându-i zborlu ti problemili cu cari s-astăvârsescu muljerli-a Romilor ti yinearea până di lucru, apānghisearea ti sãnătati shi educatsiea suntu lipsiti-activitãts urghenti. Lipseashti s-hibã-mpãrtsãts pãradz cu scupolu cá sã si-asiguripsească realizarea efectivã-a Zãconiljei ti egalitatea sexualã, tsi tut ashitsi poati s-hibã di-agiutor sh-ti membrilji-a minoritãtslor natsionali.

Articlu 5 dit Conventsiea-cadru.

Tsãnearea-a culturãljei a reprezentantsãlor a minoritãtslor natsionali

Rezultati dit protlu tsichus

66. Tu prota Mindueari, Comitetlu consultativ constatã cá sustsãnirea-a statlui ti nãintarea-a identitatiljei culturalã-a diferitilor comunitãts, tu tsi intrã shi clirunomia-a lor istoricheascã, nu easti bunã shi li-ncurajeadzã-autoritãtsli s-ljea metri-adezvati ta s-u-ndreagã aestã situatsii.

67. Comitetlu consultativ ãl ljea tu isapi gailelu spus di-Armãnjlji tu tsi mãutreashti-armãnearea tu banã-a identitatiljei-a lor culturalã, ti cari elji lugursescu cá easti tu piricliju di-asimilari shi li-ncurajeadzã-autoritãtsli ta s-da ma mari sustsãniri ti tsãnearea-a identitatiljei-a lishtei comunitati.

Situatsiea di tora

a) Aspecti pozitivii

68. Apānghisearea-a identitatiljei etnicheascã, culturalã, lingvisticã shi relighioasã-a comunitãtslor easti garantatã cu-art. 48 dit Constitutsii, deadun cu-ndreptul la liberã spuneari-a mindueariljei, a vigljeariljei shi developarea-a atributilor ahorghea-a identitatiljei a lor, shi ufilisearea-a simbolilor a comunitãtslor a lor. Comitetlu consultativ veadii faptili-n conformitati cu-aesti determinãri, tu-anlu 2005 easti-adusã nauúã Zãconi ti ufilisearea-a hlamburilor, cu cari s-apānghiseashti-ndreptul a comunitãtslor etnicheshtsă ta s-li ufiliseascã hlamburili-a lor tu comunili iu reprezentantsãljei-a comunitatiljei nimajoritarã fac ma multu di 50% dit populatsiea. Tu praxã, aestã zãconi easti ti comunitatea-arbisheascã cari easti singura tsi poati s-u umplã conditsia ti protsentul a populatsiiljei, a s-implementeadzã tu 16 di 84 di comuni dit statlu.

69. Dupã Raportul a statlui, amendamentili dit anlu 2003 a Zãconiljei ti culturã adrarã ma buni conditsii ti finantsarea-a proectilor culturali-a minoritãtslor natsionali, cum sh-ti prezentsa-a lor tu Comitetlu ti culturã. Piningã-aestã, Programili-anuali tu dumenea-a culturãljei cari li-adutsi Ministerlu ti culturã

tora s-publică pi limbili-a comunitátslor tsi suntu cama di 20% dit populatsii. Tu sensu institutsional, sectorlu responsabil ti developari shi năintari-a culturăljei-a comunitátslor etnicheshtsă, cu cadurlu-a Ministerlu ti cultură, ari ti scupo s-da agiutor tu tsănearea shi developarea-a culturilor minoritari, cu tsi li stimuleadză organizatsiili-a minoritátslor natsionali s-da proecti di mari calitati dit dumenea di cultură shi asiguripsescu cá-aesti proecti suntu tratati fără discriminari. Administratsia-analtă tu Ministerlu ti cultură shi lăcărtoarli bagă di reprezentantsălji-a comunitátslor, a aestă s-fatsi sh-tu comisiili responsabili ti selectarea-a proectilor.

70. Comiteltu consultativ bagă oară cá multi di activitátsli culturali promovati di minoritátsli natsionali (Arbineshlji, Turtsălji, Armănjli, Sărghilji, Romilji shi Bushnjeatslji) ljea finantsii pi bază-anuală di la Ministerlu ti cultură, ca proecti culturali di interes natsional. Statlu tut ashi sustsăni proecti tu dumenea di xităseari, arheologhii, bibliografii ică dit alti sferi di istoria shi cultura-a minoritátslor cari li implementeadză muzeili, institutsiili di xităseri ti etnologhii, istorii etc. (ti ma multi informatsii videts-lu Raportul a statlui). Lipseashti să si bagă oară ti progreslu la cari s-agiumsi tu tsănearea shi restavratsia-a monumentilor culturali shi istoritsi a minoritátslor natsionali, tu cari intră shi multi exemplari dit arhitectura islamească. Comiteltu consultativ tut ashi veadı progres tu protseslu di turnari-a averlor a comunitátslor relighioasi (a Băsearicăljei ortodoxă machidunească shi-a Comunitatiljei relighioasă islamească).

71. Detsentralizatsia tu cultură, cari easi dit leghislatsia ti-administratsia locală sh-dit alăxerli tu Zăconeă ti cultură, tut ashi lipseashti s-asiguripsească ma buni conditsii ti-afirmarea-a culturilor a comunitátslor, cu tsi ma ghini easi tu videală caracterlu multietnic a statlui. Comunili au tora ma mari responsabilitati ti sustsănearea institutsioanlă shi finantsiară ti proiectili cari-aú mari importantsă ti comunitatea locală, deapoia ti protseslu di-adutseari apofasi ti monumentili istoritsi, iurtuseri etc. Sh-piningă problemili cari li-ari totna tu faza di-ahurhită-a detsentralizariljei, easti umutea cá-aestu protses va s-hibă di hăiri ti tsănearea-a shi developarea-a culturilor a comunitátslor.

b) Problemi ninăstricuti

72. Anda li ljea tu isapi multili activitáts a minoritátslor tu dumenea-a culturăljei cari fură sustsănuti di Guvernul, Comiteltu consultativ bagă oară cá minoritátsli lugursescu cá finantsiili cari li da statlu nu-agiungu ti-anănghili-a lor shi cá s-pari cá prit aestă ma multu suntu-aguditi ma njitsli comunitáts, a aoa s-cad shi-atseali tsi nu suntu-adusi-aminti tu Constitutsii. După reprezentantsălji-a lushtor comunitáts, avundaului tu videari greauúa catandisi finantsiară tsi u-aú eali, agiutorlu di partea-a statlui easti multu importantu ti tsănearea-a culturăljei shi-a identitatiljei a lushtor comunitáts, a autoritátsli lipseashti s-adară jgljoati ma sânătoasi ti sustsănearea-a lor.

73. Romilji spusirã nihãristusiri di-atsea tsi statlu nu s-angajazeadzã cãt lipseashti ti stimularea-a partitsiparileji a lor tu bana culturalã-a statlui shi tu sustsãnearea-a lishteii pozitsii u spun ni-agundzearea-a intereslui a autoritãtslor ti finantsari di xitãseri istoritsi, ti cultura sh-traditsia-a comunitãtiljei a lor. Armãnjli idghea-ashi spun ti problemi serioasi tu-aflarea di finantsii cari suntu lipsiti ti tsãneari-a identitatileji a lor, cari dupã minduearea-a lor, easti tu piricljtu ta s-chargeã.

Recomandãri

74. Tu colaborari cu reprezentantsãlji a minoritãtslor, autoritãtsli lipseashti s-identificheadzã finantsii ti-mbunãtsari-a yineariljei a minoritãtslor natsionali la sustsãniri finantsiarã di partea-a statlui ti-activitãtsli-a lor tu dumenea-a culturãljei.

75. Lipseashti sã si bagã ma mari-atentsii pi sustsãnearea-a ma njitslor comunitãts, tu cari intrã shi-atseali cari nu suntu spusi tu Constitutsii, ta s-lã si da posibilitatea ta shi-u tsãnã shi si-u-afirmeadzã identitatea-a lor, cu actsivitãts transparenti shi clari.

Articlu 6 dit Conventsiea-cadru

Tolerantsii shi dialog intercultural

Rezultati di prothtu tsiclus

76. Tu prota-a lui Mindueari, Comitettlu consultativ li cljimã shi-autoritãtsli tsentrali sh-locali ta s-facã cilãstãseri vãrtoasi ti tsãneari-a tolerantsiiljei shi-a relatsiilor interetnicheshtsã. Aclo iu veadi un nivel scãdzut di interactsii di-anamisa di grupili etnicheshtsã, sh-ma multu di-anamisa di Machedonjlji shi-Arbineshlji, Comitettlu li-ncurajeadzã-autoritãtsli s-alumtã contra-a polarizatsiiljei a sotsiitatiljei pi bazã etnicheascã, sh-cama multu tu sfera-a educatsiiljei.

77. Ma-nclo, eara spusã cá easti-ananghi shi di-alti metri ta sã stimuleadzã mediili ta s-asiguripseascã rapoarti balantsati ti-ntribãrli minoritari.

78. Autoritãtsli tut ashi eara cljimati ta s-bagã ma mari-atentsii pi Romilji, Ashcaljlji shi Eghipteanjlji tsi vdzirã di Cosuva, cari nica bãneadzã tu Republica Machedonia dit Iugoslaviea di maninti, tu conditsii di mari urfanji, arcats tu periferiea-a sotsiitatiljei.

Situatsiea di tora

a) Aspecti pozitiv

79. Comitetlu consultativ bagã oarã ti dezvoltarea pozitivã la cari s-agiumsi tu-anjlji dit soni tu-achicãsearea interculturalã shi dialoglu sh-tu relatsiili di-anamisa di nai ma márli comunitãts. Implementarea progresivã-a printsiplui ti-ndreaptã partitsipari easti factor cari tu idghiul chiro cu metrili implementati ti crishtearea-a sumenjljei, multu-agiutã ti-aestu trendu pozitiv.

80. Ashi cum sã spuni tu Raportul a statlui, achicãsearea interetnicheascã tu educatsia easti prioritati tu Programa natsionalã ti developarea-a educatsiiljei ti iamea 2005-2015, a tu programili ti educatsii s-priveadi crishteari-a tolerantsiiljei shi tinjisearea unã-alantã tu educatsia ghenerealã shi ghimnazialã prit ceasuri di educatsii tsitãtsineascã shi-alti materii. Piningã-aestã, ma multi proecti implementati di partea-a Ministerlui ti educatsii tu colaborari cu NGO shi tu multi cazuri cu sustsãneari di partea-a organizatsiilor internatsionali, aú ca scupo crishtearea-a sumenjljei ti tolerantsii shi tinjiseari-a diferentsãlor.

81. Comitetlu consultativ ãl veadu-aestu progres shi initsiativili loati tu cadrili-a sotsiitatiljei tsivilã tu-aestã dumeni. Comitetlu cama multu li jea tu videari proectili implementati di partea-a NGO muljureshtsã a comunitãtslor minoritari ti crishtearea-a achicãsearileji unã-alantã shi-a dialoglui, ta sã scadã tensiili cari es tu migdani shi-anamisa di ficiorlji, la bãgarea-a clasilor suplimentari pi limba-arbisheascã. Tut ashie easti ghini s-li spunem activitãtsli ti crishteari-a sumenjljei, cari suntu ti muljerli dit consiliili locali shi deputati tu Parlamentul, implementati prit sirtul multietnichescu di organizatsii muljureshtsã.

82. Comitetlu consultativ cu harauúã-ú ljea tu isapi informatsia cá nu mash reprezentantsãlji-a grupilor minoritari cilãstãsescu ti-nvitsarea-a limbãljei machiduneascã, ma shi cá ari unã tendentsii di-anamisa di majoritatea ti crishtearea intereslui ti limba-arbisheascã tu-arãdzãmurli cu populatsii misticatã. Comitetlu consultativ ari umiti cá-aestã va s-agiutã ti-achicãseari unã-alantu sh-ti ma mari dialog di-anamisa di Machedonjlji shi-Arbineshlji.

b) Problemi ninãstricuti

83. Tsicara cá-l ljea tu isapi progreslu ti cari easti zborlu ma-nsus, Comitetlu consultativ bagã oarã cá sotsiitatea tu Republica Machedonia dit Iugoslavia di maninti armãni polarizatã pi linii etnicheascã shi nica easti-anaghi di cilãstãseri vãrtoasi ta sã si-agiungã la-mbunari di-anamisa di Machedonjlji shi-Arbineshlji. Tu globalã, depolitizarea-a ãntribãrlor etnicheshtsã shi deetsnizarea-a debatãljei politicheascã shi protseslu di loari-apofasi multu va s-agiutã ti-agiundzeari la-aestu scupo.

84. Comitetlu consultativ easti cu gailü di ispetea-a factului cá, ashí cum sã spuni tu ma multi párstã, interactsîia di-anamisa di reprezentantsãlji-a daúlor comunitãts armãni limitatã shi tu dumenili shi comunili aguditi di conflictul di-ashcheri, ca ti ex. Tetuva nica nu suntu nãstricuti-ncljiderli tu ishishi comunitãtsli shi ni-agiundzeari di pistusini. Aesti cheadits ti interactsîia nica ma multu bagã gailü cá nica lji-agudescu tinirlji - tu sculii, tu bana di cafí dzuúã, tu sferili recreativi publitsi shi tu-alanti-aspecti dit bana-a lor sotsialã. Cilãstãserli-a NGO ta s-lji-aproachi tinirlji dit comunitãtsli nu-aúu totna sustsãniri bunã di partea-a autoritãtslor shi-aú njicã influentsã (videts-li tu ashí informaciili dit art. 12 di ma-nghos).
85. Cãndu-i zborlu ti reprezentantsãlji-a ma njitslor comunitãts (cum suntu Armãnjli, Turtsãlji, Sãrghilji shi Bushnjeatslji) sh-piningã-atsea cá nu-aú mãri problemi tu integratsîia shi-apruchearea-a lor sotsialã, elji iara lugursescu cá-agiutarea-a lor ti chindimata shi-averea-a sãtsiitatiljei nu easti tinjisitã cum lipseashti.
86. Comitetlu consultativ eara informat cá mediili, cari pot s-gioacã unã roljã importantã tu integrarea, nica nu suntu obiectivi tu informarea ti comunitãtsli shi cãti vãrãoarã da cadur subiectiv ti niscãnti grupi etnicheshtsã. Tu loc s-promoveadzã dialog interetnichescu shi-achicãseari unã-alantã, niscãnti medii s-pari cá ma multu vor s-limiteadzã tu sensu etnichescu shi dip multu s-li politizeadzã-ntribãrli etnicheshtsã ti scupadz politicheshtsã shi material. Activitãtsli ti crishtearea-a sumenjiljei shi cilãstãserli ti implementarea-a Codexlui ti purtatic a jurnalishtsãlor s-pari cá nu-au influentsã cãt lipseashti tu sensul di-azãptãseari-a lãrdzeariljei a stereotipilor etnicheshtsã shi-a pozitsiilor negativi di partea-a mediilor. Determinãrli dit art. 319 dit Zãcnea penalã cu cari s-criminalizeadzã stimularea-a nivreariljei s-ufilisescu multu putsãn.
87. Tsicara cá numirlu-a lor multu scãdzu, statlu nica lipseashti shi-aibã lucru cu problemili cu cari s-astãvãrsescu Romilji, Ashcaljlji shi Eghipteanjlji cari fudzirã di Cosuva, a curi statut juridic nica nu easti-ndreptu shi cari suntu tu-unã situatsii multu nibunã dit cafí-aspectu (condiitsi multu nibuni ti banã, problema cu yinearea pãnã di-ndrepturli sotsio-economicheshtsã, educatsia etc.). Comitetlu consultativ bagã oarã cá-autoritãtsli suntu ghini cãnãscuti cu problemili shi suntu cu gailü cá eali suntu multi shi piningã-atsea cá nu-ari resursi-ahãti cãti suntu lipsiti, s-fac cilãstãseri eali sã si-ndreagã. Ma-nclo comitetlu li veadí rapoartili ti implementari di partea-a autoritãtslor la bitimea-a meslui Andreu, 2006 a protilor solutsii ti-avinarea-a unui numir ma mari di-atseljli tsi caftã-azil dit Cosuva (vãrã 400) a curi cãftãri furã dati-nãnãparti shi dupã protsedura di plãndzeari. Di ispetea cá canã di detsiiziili nu easti-alãxitã tu protsedura di plãndzeari, niscãnti NGO dit dumenea-a ãndrepturor a omlui spusirã shubei ti buneatsa-a lushtor metri shi-ú critãcarã serios protsedura di

plândzeari. Comitetlu consultativ lugurseashti cá-autoritátsli lipseashti s-li analizeadzã-aesti rezultati.

Recomandári

88. Autoritátsli lipseashti s-li intensíficheadzã cilástãserli ti-apruchearea-a reprezentantsãlor a comunitátslor sh-cama multu pit locãrli cu mileti misticatã shi s-li-nsãnãtusheadzã metrili ti mutarea-a sumenjljei tu tuti sferili relevanti: sculiili, administratsiea localã, mediili, sistemlu juridic etc. Tut ashí easti multu importantu sã si-asiguripseascã tinjiseari tu tuti sectorili a leghislatsiiljei tsi-i pi puteari ti-alumta contra-a discriminariiljei, a nivreariljei shi-a nitolerantsãljei.
89. Easti importantu sã si-apãnghiseascã hãbãrsearea neutralã shi obiectivã ti-ntribãrli interetnicheshtsã di partea-a mediilor shi sã si fugã di presiili-a pãrtiilor politicheshtsã pi mediili. Lipseashti s-creascã sumenjea tu-aestã sferã cu instructsii suplimentarã shi metri-autoregulatori ti inshilji-angajats tu mediili, shi cu-aesti iara va sã si-agiutã ti crishtearea-a profesionalismului shi-a obiectivitatiljei a jurnãlishtsãlor. Lipseashti s-hibã bãgat ma mari-ngãtan ti-analiza-a rapoartilor a mediilor ti-ntribãrli minoritari.
90. Lipseashti sã si bagã ma mari-atentsii pi situatsiea-a Romilor, a Ashcaljlor shi-a Eghipteanjlor cari fudzirã dit Cosuva shi-autoritátsli lipseashti s-asiguripseascã cá tuti metrili tsi suntu-adusi tu-aestu contextu-ú ljea tu isapi catandisea spetsificã-a lushtor inshi tu sensul a insheariljei dininti-a anãngilor a lor individuali.

Activitáts a politsiiljei shi tinjiseari-a ändrepturor a omlui

Rezultati dit protlu tsiclus

91. Tu prota mindueari, Comitetlu consultativ vidzu cazuri ti-nvirnari di zurbãlãchi shi purtatic nibun di partea-a niscãntsãlor membri-a politsiiljei pisti reprezentantsãlji-a minoritátslor, sh-cama multu pisti Romilji sh-Arbineshlji, cum shi factul cá-ahtãrli cazuri putsãni ori bitisescu la tribunal. Autoritátsli furã cljimati s-u-analizeazã-aestã situatsii shi s-facã-anchetã ti purtaticlu di partea-a politsiiljei dupã plãnderli fapti ti-aesti cazuri.

Situatsiea di tora

92. Comitetlu consultativ cu harauúã constateadzã cá dupã videarea realã-a problemilor shi-ananghili tu-aestã sferã, la politsii easti un protses ti mari reformã shi easti-adusã nauúã Zãconi ti politsiea ta sã si-asiguripseascã tinjiseari completã-a standardilor ivrupeshtsã. Tora-ndrepturli-a omlui suntu subiectu-ahorghea la Academia ti politsii shi easti-ahurhitã colaborari cu NGO ta s-identíficheadzã dumenili prioritari ti-activitati tu-aestã sferã pi bazã di

aradã. Tu Yinar, 2004, easti-adus Codexu ti purtatic a politsiiljei sh-aestã easti shi-unã di materiili cari sã-nveatsã tu cadrul a instructsiilor a politsishtsãlor. Sã-ndreadzi shi-unã altã materii cari li-acatsã caracteristitsli spetsifitsi-a activitatiljei di politsii tu locãri multietnicheshtsã.

93. Tu praxã suntu bãgati timuri di politsii multietnicheshtsã tu locãrli cu populatsii misticatã, a s-pari cá protili rezultati da curaji ti ma-nelo. Ashi, autoritãtsli vor aestu-aspectu multicultural su-l implementeadzã pi tutã teritoariea-a statlui.
94. Comitetlu consultativ tut ashì bagã oarã cá unitatea di inspectsii politseascã formatã tu cadrul a Ministerlui ti lucrì interni-acatsã shì reprezentantsã dit grupili etnitsi shì tut ashì treatsi pit reformi.

b) Problemi ninãstricuti

95. Sh-piningã metrili spusi ma-nsus, izvurli NGO nica da informatsii ti problemi cu cari s-astãvãrsescu Romilji tu contactili-a lor cu politsiea. Ashi es tu migdani pozitsii di discriminari, purtatic dushmãnescu shì purtatic nibun di partea-a niscãntilor politsai cu Romilji, tsi de faptu poati sã si lugurseascã ca maltratari, tu niscãnti di cazurli.
96. Idghili izvuri spun cá politsia shì tribunalili nu li ljea multu ti tamam aesti cazuri shì sumlinieadzã cá-ntribãrli di discriminari shì nitolerantsã nu suntu multu cãnãscuti sh-ti eali nu s-adarã-anchetãri.

Recomandãri

97. Autoritãtsli lipseashti s-li continueadzã shì s-li lãrdzeascã metrili ti crishteari-a sumenjiljei di-anamisa di reprezentantsãlji-a puterlor di politsii-n ligãturã cu tinjisearea-a multilor ãndrepturi-a omlui shì lipseashti s-li creascã cilãstãserli ti bãgari tu lucru ti Romilji la politsii.
98. Tu idghul chiro eali lipseashti s-asiguripseascã cá ari mecanisimi efectivi shì independenti ti videarea-a purtaticlui a politsiiljei shì lipseashti s-da garantsii cá s-da cazni dupã cazurli constatati di cãlcari-a ãndrepturor a omlui di partea-a politsiiljei. Piningã-aestã, lipseashti sã si-adarã ma mari instructsii shì activitãts ti mutarea-a sumenjiljei a tribunalilor mutrindalui tolerantsiea shì-ntribãrli anti-discriminatoari.

Articlu 7 dit Conventsiea-cadru

Ăndreptul ti libertati di mindueari, sumenji shi relighii

Situatsiea di tora

99. Comiteltu consultativ cu interes u ljea tu isapi informatsia c- Guvernul adară plan ta s-bagă educatsii relighioasă ca ahorghea materii. Ăn ligătură cu-aestă, Comiteltu va ta s-potentseadză cá-aesti metri lipseashti s-li ljea tu isapi ananghili shi sensibilitatea-a reprezentantsălor a minoritátslor natsionali shi fără diferentsă di tsircumstăntsăli, ăndreptul a lushtor inshi ti libertati di relighii shi spunearea-a relighiiljei shi-a pistipseariljei a lor.

Recomandari

100. Ma sã si bagă educatsii relighioasă tu sculiili di stat, după printsipili-a Conventsiiiljei-cadru shi tu consultatsii cu familiili, autoritátsli lipseashti s-asiguripsească cá-aestă educatsii s-implementedză după-ndreptul a minoritátslor natsionali ti libertati di mindueari, sumenji shi relighii. Easti multu importantu s-hibă dati garantsii cá educatsia organizatã ti scularlji nu va s-acatsă elementi obligatoari cari suntu contsentrati mash pi-ună relighii concretă ică pistipseari (videts-li shi-analizili după art. 12 di ma-nghos).

Articlu 8 dit Conventsiea-cadru

Ăndreptul ti spuneari-a relighiiljei sh-ti fondari institutsii, organizatsii shi suitsáts di relighii

Rezultati dit protlu tsichus

101. Tu prota Mindueari, Comiteltu consultativ bágă oară cá ari nisigurantsă di-anamisa di reprezentantsălji-a minoritátslor ăn ligătură cu protsedura ti reghistrarea-a comunitátslor relighioasi, tu contextul a detsiziilor a Tribunalui constitutsional ti-alăxearea-a Zăconiljei ti comunitátsli shi grupili relighioasi dit anlu 2007. Autoritátsli fură cljimati s-u limbidezască protsedura ta s-u facă ma lishoară reghistrarea-a comunitátslor relighioasi.

Situatsiea di tora

a) Aspecti pozitivi

102. Tu-ahurhita-a meslui Andreú, 2006, Zăconeia ti băserits, comunitáts relighioasi shi grupi relighioasi eara tu fază di finalizari di partea-a Guvernului. Anamisa di caracteristitsli-a ljei, s-pari cá Zăconeia va u-alăxească protsedura ti reghistrarea-a comunitátslor religioasi, cari tora nu va s-reghistreadză la un organ guvernul, ma la tribunali-autorizati. Cum spun autoritátsli, s-featsiră consultatsii cu părtili printsipali cari li intereseadză

aestu lucru, a easti tu plan zăcone-a-propuniri s-hibă pitricută la organizatsiili internatsionali ti mindueari.

b) Problemi ninăstricuti

103. Comiteltu consultativ bagă oară că sh-piningă detsiziili-a Tribunalui constitutsonal ăn ligătură cu-aesti lucrı, armăn confuziili-n ligătură cu protsedura ti reghistrari shi căftărli cari după leghislative actuală lipseashti s-li umplă comunitătsli relighioasi (Zăcone-a ti comunităts relighioasi shi grupi relighioasi dit 2007). Reprezentantsălji-a niscăntilor grupi (Sărghi shi Armănji) li critica concret determinărli-a Zăconiljei, după cari poati să si reghistreadză mash ună comunitati dit ună relighii. Eali lugursescu că-aesti determinări suntu potentsial discriminatoari di ispetea că reghistrarea-a comunitatiljei relighioasă easti conditsii ti-adrari di obiecti relighioasi shi ti fătseari-a niscăntilor activitáts relighioasi.

Recomandari

104. Autoritátsli lipseashti s-asiguripsească cá-ndreptul a minoritátslor natsionali ti spuneari-a relighiiljei a lor ică-a pistiljei shi fondarea di institutsii, organizatsii shi sutsáts relighioasi s-tinjiseashti complet shi tu zăconjlji shi tu praxă. Eali lipseashti s-da sigurantsă cá tu-aestu contextu nauúa zăconi cari să-ndreadzi va li-asiguripsească tuti conditsiili di cari easti-ananghi ti ufiliseari efectivă-a lushtui ăndreptu după-art. 8 dit Conventsiea-cadru, cum shi cá punctili di videari-a comunitátslor relighioasi suntu loati tu isapi cum lipseashti tu protsedura ti-adutsearea-a zăconiljei.

Articlu 8 dit Conventsiea-cadru

Yinearea pănă di mediili ti reprezentantsălji-a comunitátslor minoritari

Rezultati dit protlu tsichus

105. Tu prota Mindueari, Comiteltu consultativ li cljmá-autoritátsli s-li năstreacă problemili cu lucrulu-a Canalui trei di la televiziea di stat la cari s-emitoadză mash programi pi limbili minoritari, cu scupolu să si garanteadză calitatea shi functsiea-a lui.

106. Comiteltu consultativ vidzu cá căftarea după zăconi ti-ndridzeari programi pi limba machidunească, piningă programili pi limbili-a minoritátslor u fatsi ma greauúă-nchirdăsearea-a litsentsălor ti radiodifuzerlji privats pi limbili-a minoritátslor. Comiteltu u-ncurajeadză-administratsiea s-află cearei ti-ahtarea situatsii tu contextlu-a reviziiljei a Zăconiljei ti radiodifuziea. Administratsiea lj-si deadi indati cama multu s-li mătrescă-ntribărli băgati di cama njitsli comunitáts ăn ligătură cu yinearea-a lor pănă di mediili.

a) Aspecti pozitivi

107. Baza juridică ti yinearea pânã di mediili ti membrilji-a minoritãtslor natsionali easti-nvãrtusheatã cu nauúa Zãconi ti radiodifuziea tsi s-adusi tu-anlu 2005. Nauúa zãconi explitsit caftã di casa publicã ti radiodifuzii, a radiodifuzerlji lji-ncurajeadzã s-emiteadzã programi ti culturili shi problemili ligati di minoritãtsli natsionali pi-alti limbi madan machiduneasca, a cari li zburãscu cama di 20% di miletea (arbisheashti), ma sh-pi limbili-a alantilor comunitãts.

108. Dupã nauúa zãconi, radiodivuzerlji privats cari emiteadzã programi pi limbili-a minoritãtslor natsionali, nu suntu obligats s-emiteadzã programi sh-pi limba machiduneascã. Di-altã parti, emitarea programi pi limbili-a minoritãtslor easti unlu di criteriili tsi s-ljea tu videari la darea-a litsentsãlor ti emitari shi s-lugurseashti cá easti di interes public. Piningã-atsea, Zãconea caftã cá radiodifuzerlji s-adarã nai ma putsãn 30% di programa-n dzuúa s-hibã emisii orighinali pi machiduneashti icã pi limbili-a minoritãtslor, a protsentlu-aestu ti radiolu public easti 40% di programa tsi s-emiteadzã tu-unã dzuúã. Comitetlu consultativ nu putea s-yinã pânã di informatsii, tu-aestã fazã, ti corelatsiea realã-a programilor pi limbili-a comunitãtslor.

109. Comitetlu consultativ deapoea bagã oarã cá tu nauúa zãconi ari paragrafi spetsiali tu cari sã zburashti ti-asiguripseari ma bunã partitsipari-a minoritãtslor tu comitetili ti condutsiri-a radiodifuzerlor publits sh-tu protseslu-a adutseariljei a detsiziilor pi-aestu nivel prit ufilisearea-a printsiplui ti majoritati dublã ti detsiziili tu cari easti zborlu ti minoritãtsli (videts-li spunerlu dupã-articulul 15 cama-nghos).

110. Tu sensu practic, Comitetlu consultativ bagã oarã cá defturлу canal di la televiziea publicã (TVM2), cari emiteadzã pi tutã teritoriea, tora easti complet ti programili-a comunitãtslor etnicheshtsã pi limbili-a lor⁹, a programili li-adarã echipi cari suntu di membri di tuti comunitãtsli. Radiolu di stat, tut ashitsi emiteadzã programi pi limbili-a minoritãtslor, pi nivel local sh-pi nivel natsional.¹⁰ Comitetlu consultativ tut ashitsi bagã oarã cá s-debateadzã ti-atsea cá cum nai ma ghini sã si-apãndãseascã pi cãftãrli-a cama njitslor grupi etnicheshtsã tu cadrili-a strateghiiljei ti radiodifuziea ti yinitorlji tsintsi-anji.

111. Tu sfera-a mediilor privati, poati sã si veadã shi-aspecti pozitivi. Shi-ashitsi tu-anlu 2004 eara fondata TV stanitsã privatã pi limba-arbisheascã cu litsentsã natsionalã (ALSAT) cari tut ashitsi emiteadzã hãbãri pi limba machiduneascã. Cãndu-i zborlu ti Romilji, ari dauúã TV privati pi limba romeascã, ma multu comertsiali dupã caracterlu-a lor, cari emiteadzã programi pi limba romeascã Scopia. Tut ashitsi radio stanitsa reghionalã (di Cumanuva) emiteadzã programi pi limba romeascã di dauúã ori tu stãmãnã. Piningã-atsea, radio shi TV privati emiteadzã programi pi limbili-a minoritãtslor pi nivel local. Comitetlu consultativ tut ashitsi u ghunueashti

⁹ Pi limba-arbisheascã s-emiteadzã 65 di sãhãts tu stãmãnã, 17,5 sãhãts pi turtseashti, 1,5 sãhãts pi sãrbeashti, romeashti, armãneashti shi bushnjeashti, a unã oarã tu mes s-emiteadzã unã programã multiculturalã di 60 di minuti.

¹⁰ Pi bazã natsionalã, radiolu di stat emiteadzã 56 di sãhãts tu stãmãnã pi-arbisheashti, 35 di sãhãts pi turtseashti shi cama di 3 sãhãts pi romeashti, armãneashti, sãrbeashti shi bushnjeashti. Pi nivel local un numir di radiostanitsli publitsi tut ashitsi emiteadzã programi pi limbili-a minoritãtslor, piningã programa pi limba machiduneascã (Radio Tetuva, Radio Gostivarlji shi Radio Dibra pi-arbisheashti sh-pi turtseashti, Radio Cumanuva pi-arbisheashti, romeashti shi-armãneashti, Radio Chicea pi-arbisheashti shi Radio Crushuva pi-armãneashti.

disheljdearea di ora-agonjea-a internet-portalui pi ma multi limbi pi Radio Televiziaea di stat, cari-asiguripseashti informatsii sh-pi limbli-a minoritàslor.

112. Comitetlu consultativ tut ashtsi u-ari tu videari shi-atsea cà dupã Informatsiea-a statlui dit bitimea-a anlui 2005 suntu reghstrai 28 di publicatsi tpusiti pi limba-arbisheascã shi unã pi limba sãrbeascã. Piningã-atsea Armãnjlii àu revista-a lor tsi easi di dauuã ori tu mes, a ari sh-niscãnti publicatsii pi limba romeascã sh-tsicara cà di ispetea-a finantsiilor, eali nu es di-aradã. Comitelu consultativ bagã oarã cà jurnalistsã-Romi tora suntu la insructajã tu Institutlu machidunescu ti medii.

b) Problemi ninãstricuti

113. Comitetlu consultativ bagã oarã cà dupã reprezentantsãlji-a ma njitslor comunitãt etnicheshtsã, elji-aù mash limitati programi pi radio stanitsili locali shi mediili nu shutsã ureacljea ti problemili-a lor. Tu sfera-a mediilor tipusiti comunitãtsli-aesti s-agudescu cu seroasi problemi finantsiari, cari nu-asiguripseacu contnuitati tu publicarea-a lor.

114. Comitetlu consultativ easti pi gailé di ispetea-a informatsiiljei cà tu practică programili emitati di mediili-a comuntãtslor suntu-adrati mash ti niscãntili comunitãt sh-nica nu-ari multã comunicatsii shi interactsii pit mediili-anamisa di membrilji-a grupilor etnicheshtsã. Ahtarea dzãlju ni-aveari completã-a dialoglui sh-ma multu dutsi pi gailé shi easti evidentu tu relatsiili di-anamisa di Machedonjlii shi-Arbineshlji, cari-aù problemi ta s-aflã unã-acãchiseari ti comunicari tu mediili. Cama njitsli comunitãt aù problem ta sh-lu-aflã loclu-a lor u-aestu contextu (Videts-li tut ashitsi comentariili dupã-articulul 6 cama-nsus).

115. Multi izvuri spun problemi serioasi ti marea dependentsã-a mediilor di politica, tsi tut ashitsi lã si fatsi vãrii-a mediilor ta s-aflã un balantsat tratamentu-a àntribãrlor ligati di minoritàsl natsionali. Piningã-atsea, s-bagã shi-ntribarea t standardili profesionali-a jurnalistsãlor shi influentsa-a ahtariljei unã situatsii pi calitatea-a programilor shi capatsitatea-a mediilor s-u gioacã rolja tsi lpseashti s-hibã pozitivã tu senslu cà lipseashti s-hibã ca un instrumentu ti integratsii shi sfera ti dialoglu-a comunitãtslor.

Recomandãri

116. Comitetlu consultativ u-ncurajeadzã admnstratsiea cama multu s-u shutsã ureacljea la-atsea tsi lã lipseashti cându-i zborlu ti yinearea pãnã di mediili-a cama njitslor grupi sh-pi baza di zãconjli pozitivu s-caftã cearei s-u facã ma bunã situatsiea-a lushtor oaminji tu-aestã sferã.

117. Administratsiea lipseashti s-defineadzã shi s-da sustsãniri ti initsiativi ti crishtearea-a acãchseariljei retsiprocã shi dialoglu intercultural prit mediili. Cu hãrzita tinjiseari-a independentsãljei redactorialã-a mediilor, administratsiea lipseashti s-identifheadzã instrumenti cu cari-a s-da indati-a mediilor s-chulueascã programi multiculturali shi su-l nãiteadzã dialoglu di-anamisa di comunitãtsli shi prit contsãnirli shi prit ma bunã selectsii-a partitsipantsãlor tu dialoglu prit mediili.

118. Lipseashti ma mari-atentsii pi educatsiea-a jurnalistsâlor, sh-cama multu-a tsilor cari lucreadzâ tu-ambianta multiculturală. Lipseashti sâ si-ncurajeadzâ shi s-lâ si da sustsâniri-a cilâstâserlor si li investeadzâ medli sngur shi-asotsiasili profesonal-a medilor băgat pi cali ti-nvârtushearea-a sistemului ti-autoregularea sh-autovalorificarea-a lor.

Ariclul 10 dit Conventsiea-cadru

Ufilisearea-a limbilor minoritari tu comunicatsiea cu organili publitsi sh-di partea-a organilor publitsi

Rezultati dit protlu tsiclus

119. Tu prota-a lui Mindueari, Comitetlu consultativ u-ncurajâ administratsiea s-aducâ zâconi ti garantsiili constitutsionali ti ufilisearea-a limbilor minoritari tu comunicatsiea cu sh-di partea-a organilor publitsi, inclusiv shi prit zâconjli yinitoari ti ufilisearea-a limbilor shi-a grafiilor.

120. Comitetlu consultativ tut ashitsi u vidzu ni-agiundzrea di calificats tulmaci lipsitu ti ufilisearea-a limbilor minoritari tu protsesili dit tribunalili shi-apeleadzâ la-administratsiea s-elaboreadzâ programi spetsiali ti educatsii ta s-u nâstreacă-aestâ ni-agiundziri.

Situatsiea di tora

a) Aspecti pozitivu

121. Comitetlu consultativ u ljea tu videari debata tsi s-fatsi ti-adutseari zâconi ti ufilisearea-a limbilor. Comtetlu iara bagâ oarâ cã i-aesã-nribari ari ma multi turlui di mindueri, cata cum s-tulmãceashti Hundrata di Ohârda - niscãntsã oaminji lugursescu cã-ahitari unã zâconi easti lipsitã ti-atsea cã-ù caftã Hundrata di Ohârda, a altsãlji erapoi lugursescu cã Constitutsiea shi leghislativea pi puteari adecvat li-arishescu cãftãrlu tsi es dit Hundrata cãndu-i zborlu ti limbili. Di ispetea-a mariljei importantsã-a ântribariljei a limbilor tu Republica Machedonia dit Iugoslavia di maninti, Comitetlu consultativ lugurseashti cã cu-adutsearea-a unãljei zâconi ma concretã ti limbili, statlu va s-aibã ma limbidã shi cohezicã bazã juridicã tu-aestã sferã, tsi di partea-lji va li nâstreacă shi problemili tsi s-ivirã tu-aestã sferã.

122. Comitetlu consultativ bagâ oarâ cã dupã-articulul 7 dit Constitutsiea¹¹ shi Zâconeia protsedura-a tribunalilor alãxitã tu-anlu 2005, tu comunili iu-Arbineshlji suntu cama di 20% di populatsiea piningã machiduneasca, tut ma multu s-ufiliseashti shi limba-arbisheascã la shedintsãli shi tu lucrarea-a comunilor locali shi-a comisiilor ti relatsiili interesnicheshtsã, cum shi tu-adrarea-a documentilor. Dupã Ministerlu ti-administratsiea localã uflsearea-a limbilor minoritari tu structurli-a adminisratsiiljei publicã ca baia criscu (ti 16%) Scopia. Tu realitati-aestã scljeamã mash ti limba-arbisheascã, cari-ù zburãscu cama di 20% di populatsiea shi ti-atsea s-lugurseashti ti

---

¹¹ Dupã-aestu-articlu, limba cari-ù zburãscu nai ma putsãn 20% di miletea dit statlu easti tut ashitsi limbã ofitsialã, ângrãpsitã cu grafiea-a limbãljei ti cari-i zborlu, ashi cum easti prividzutã cu zâconeia.

limbă ofitsială, piningă machiduneasca, tu patru comuni dit cāsābālu Scopia, cum sh-pi nivel di cāsābā.

123. După informatsiili pān di cari vini Comtetlu consultativ tut ashitsi s-fatsi debatā ti-alāxearea-a Āndriptarlui a adunariljei ta sā si limbidezascā conditsiili ti ufilisearea-a alantilor limbi, madan machiduneasca, ti cari suntu-mpliniti conditsiili leghislativi ti ufilisearea-a lor tu shedintsāli-a Adunariljei shi tu organili-a Adunariljei.

124. Comitetlu consultativ li ghunueashti cilāstāserli facti tu tricutsli-ndoi anji ti educatsiea-a traducătorlor profesionalji, sh-ma multu ti limba-arbisheasca, cu tsi s-bāgarā tu lucru 100 di traducători ti-aestā limbā tu multili sferi dit sistemlu-a tribunalilor shi-a administratsiiljei di stat.

b) Problemi nināstricuti

125. Sh-piningā progreslu cari poati sā si veadā tu ufilsearea-a limbāljei arbisheasca tu insitutsiili publitsi, reprezenantsālji-a Arbineshlor u spun greutatea - a tu niscāntili cazuri shi niposibilitaea - sā si-aflā traducător di ispetea-a ni-aveariljei di cadri calificati a niscāntili ori sh-di nivreari.

126. După informatsiili pānā di cari vini Comitetlu consultativ, ufilisearea-a limbilor minoritari madan atsea-arbisheasca tu relatssiili cu organili-a administratsiiljei easti dip putsānā. Aestā cama multu-i rezultatlu-a factlui tsi-alanti comunitāts etnicheshtsā u-agiumsirā conditsiea di 20% mash tu niscānttili sferi. Ashitsi Turtsālji fac cama di 20% tu tsintsi comuni, Romilji shi Sārghilji tu cāti unā comunā shi limbili-a lor cum easti dichea suntu deftura limbā ofitsialā tu-atseali comuni. Comitetlu consultativ nu pātu s-yinā pānā di informatsii definitivi ti ufilisearea realā-a lushtor limbi tu relatsiea cu organili-a condutsiriljei tu-attseali comun, iu suntu-agiumti conditsiili prividzuti cu-articulul 10, stav 2 di Conventsiea-cadru.

127. După Constitutsiea shi leghislativa pozitivā, administratsiea localā easti-atsea cari-adutsi detsizii ti ufilisearea tu cadrili-a structurilor adminstrativi-a limbilor minoritari cari li zburāscu ma putsān di 20% di miletea localā. Ashi cum spusi tu prota-a lu Mindueari, Comitetlu consultativ easti cu umutea cā organili relevanti va sā spunā ma flexibil shi pragmatic purtatic tu realizarea-a paragrafilor a zāconjlor, shi cu tinjii va li ljea tu videari cāftārli shi ihtizāili reali-a populatsiiljei localā. Atsea va s-agiutā practic sā si ljea tu videari diferentsāli spusi di niscāntili grupi di rezultatili dinreghistrarea shi viderli-a lor personali ti numirlu-a membrilor di-a unāljei comunitati.

128. Cāndu-i zborlu ti ufilisearea-a limbilor minoritari tu protsedeūlu penal. Comitetlu consultativ bagā oarā cā sh-piningā cilāstāserli tu tricutsli-ndoi anji, nica ari problemi di ispetea cā numirlu-a calificatslor tulmaci pi-aesti limbi (arbisheashti, romeashti, turtseashti shi-alti) easti ma njic di lipsitlu.

Recomandari

129. Administratsiea lipseashti s-li ducã ninti shi s-li lãrdzeascã instructajea shi bågarea tu lucru-a tulmacilor cu calificatsii ti buna realizari-a actilor cari-s pi puteari-n ligãturã cu ufilisearea-a limbilor a minoritãtslor tu prosedeulu penal, cum shi tu lucrarea-a administratsiiljei localã shi-atsea tsentrala shi tu relatsiili cu idghili. Piningã-atsea, administratsiea lipseashti s-da sustsãniri ti bunã realizari-a actilor ti reprezentantsãlji-a cama njitslor minoritãts.

Articlu 11 dit Conventsiea-cadru

Ufilisearea-a limbilor minoritari la numili personali

Rezultati dit protlu tsiclus

130. Tu prota Mindueari, Comitetlu consultativ li vidzu problemili ligati di-actili personali, la nindreapta transliteratsii foneticã-a niscãntilor numi turtsestsã, cum shi la numi cari di zorlea suntu-alãxãti vãrãoarã. Autoritãtsli furã-ncurajeati s-facã jgljoati-adeqvati ta s-li nãstreacã-aesti problemi shi s-u implementeadzã efectiv leghislatsiea ti-actili personali.

Situatsiea di tora

a) Aspecti pozitivi

131. Comitetlu consultativ li ghunueashti-alãxerli-a leghislatsiiljei ti-actili personali dit 2004 shi 2005 cari, piningã limba machiduneascã, da posibilitatea ti ufilisearea shi-a altilor limbi cari li ufilisescu nai ma putsãn20% di bãnãtorlji (limba-arbisheascã) shi pi grama-a lor tu-actili personali., Di-altã parti, tora numili personali la cãftari pot s-hibã bågati tu-actili personali nu mash pi limba machiduneascã shi grama-a ljei chirilicã, ma shi pi limbili shi gramili-a minoritãtslor cari nu-u umplu conditsia di 20%.

132. Dupã informatsiili di la Ministerlu ti lucruri interni, cãftãrli tehntsi ti implementarea-a lushtor paragrafi suntu umpluti shi dit Yinar, 2007 actili personali fãrã di-altã lipseashti sã si libereadzã dupã-aesti paragrafi.

133. Alãxeri di-ahtari turlii suntu-adusi shi ti leghislatsia ti-actili ti pi cali. La cãftari, aesti documenti, madan di pi limba machiduneascã, mot s-hibã tipusiti shi pi limbili (shi gramili) a comunitãtslor, shi-aestã nu easti mash ti limba-arbisheascã ma shi ti limbili-a lãntor comunitãts etnicheshtsã. Ahtãri metri suntu prividzuti ti permisli ti condutseari sh-ti-alanti documenti dupã planlu ti “nauúã-acti personali”.

b) Problemi ninãstricuti

134. Tsicara cá li ghunueashti metrili leghislativi loati ti ufilisearea-a limbilor minoritari shi gramili-a lor tu cãrtsãli ti identitati shi tu-alanti-acti personali, Comitetlu

consultativ bagã oarã cá implementarea realã-a nauúãlor zãconji nica s-aflã tu fazã di-ahurhitã shi u-ari umutea cá-autoritãtsli va s-aflã modus ti-agunjiseari-a protseslui.

Recomandari

135. Autoritãtsli nica lipseashti s-ducã ninti cu cilãstãserli ta s-asiguripseascã implementari-adevcvã tu-actili personali ti identificari shi-alti niscãnti documenti.

Ufilisearea-a limbilor minoritari ti toponimili locali

Rezultati dit protlu tsichus

136. Tu prota Mindueari, Comitetlu consultativ constatã cá limbili-a minoritãtslor natsionali putsãni ori s-ufilescu ti-ngrãpsearea-a numilor tu locãrli locali shi tu-alanti toponimi shi li-ncurajeadzã-autoritãtsli su-l veadã-aestu lucru.

Situatsiea di tora

a) Aspecti pozitivi

137. Dupã detsizia di tora-agonjea, dupã informatsiili di la Ministerlu ti lucrì interni, limba shi grafiea-abisheascã pot s-hibã ufilescu ti-ngrãpsearea-a numilor a toponimilor locali. Numili-a locãrlor tora va s-hibã-ngrãpsiti pi limba machiduneascã shi grafiea chirilicã sh-pi limba shi grafiea-abisheascã, a va sã si-ngrãpseascã shi numa-abisheascã transliterat pi machiduneashti.

b) Problemi ninãstricuti

138. Comitetlu consultativ bagã oarã cá Guvernul tora-agonjea mash featsi jgljoati ta s-li limbidzascã conditsiili dupã cari pot s-hibã ufilescu limbili minoritari ti toponimili dupã paragrafili leghislativi ti ufilescu a-ãndrepturor shi leghislatsia ti-administratsia localã tsi-i pi puteari. Tu ni-avearea di informatsii definitivi tu-aestã fazã, Comitetlu-ari umuti cá-autoritãtsli va s-asiguripseascã cá-aclo iu suntu umpluti conditsiili dit art. 11, paragraf 2 dit Conventsiea-cadru shi limbili-a a ma njitslor comunitãts minoritari tut ashi va s-poatã s-hibã ufilescu ti toponimili locali. Adutsearea-a zãconiljei ti ufilescu a limbilor lipseashti s-li da explicãrli di cari easti-ananghi.

Recomandari

139. Comitetlu consultativ li stimuleadzã-autoritãtsli s-adarã jgljoati sãnãtoasi shi s-da sigurantsã cá comunitãtsli etnicheshtã pot s-li ufilescu limbili-a lor ti numili-a localitãtslor ashi cum easti prividzut tu art. 11, paragraf 3 dit Conventsiea-cadru shi dupã leghislatsiea pi puteari.

Articlu 12 dit Conventsiea-cadru

Educatsia multiculturală shi-interculturală

Rezultati dit protlu tsichus

140. Tu prota Mindueari, Comiteltu consultativ li cljimá-autoritátsli s-li crească cilăstăserli ti developarea shi lishurarea-a achicăseariljei shi-a contactilor tu shi prit sculiili. Autoritátsli tut ashi fură cljimati ma multu s-cilăstăsească ta s-năstreacă problema cu ni-agiundzearea-a manualilor sh-di cadri calificati pi limbili-a minoritátslor.

Situatsiea di tora

a) Aspecti pozitivi

141. Comiteltu consultativ bagă oară cá tu-anjlji dit soni s-featsiră cilăstăseri ti crishtearea-a tolerantsiiljei shi tinjisearea-a ándrepturor a omlui sh-ti ufilisearea-a sculiilor pit cari va s-aproachi reprezentantsálji-a comunitátslor relighioasi. Comiteltu li ghunueashti initsiativili loati ti-aestu scupo tu comunili-aguditi di conflictul. Sh-piningă tuti-aesti, Comiteltu consultativ bagă oară cá-ahtărli initsiativi ninti di tut li ljea NGO, cu sustsăneari-a organizatsiilor internatsionali shi spuni jeali cá statlu nu ljea parti-adevcvată tu-aesti-activitáts (videts-li tut ashi comentarii după art. 6 di mandzeană).

b) Problemi ninăstricuti

142. Tu chiro cându di-ună parti Comiteltu consultativ li ljea tu videari cilăstăserli ti crishtearea-a tolerantsiiljei shi-a achicăseariljei interetnică pit sculii, Comiteltu easti-nvirinat cá educatsia-a ficiorlor di-anamisa di comunitatea machidunească shi comunitátsli (ma multu-arbisheasca) alanti di multi ori easti-mpărtsătă. Tsicara cá ficiorlji s-duc la idghea sculii, elji-aú ceasuri tu chiro ahorghea sh-di multi ori shi tu-alti sali. Aestu lucru cari nu-l stimuleadză dialoglu shi-interactsia, tu niscănti cazuri-adutsi la comunicari multu limitată, ma s-putem shi s-dzătsem cá ari vără turlii di comunicatsii di-anamisa di ficiorlji, părintsálji shi dascaljlji dit comunitátsli, a aestă ma multu li-agudeashti relatsiili di-anamisa di Machedonjlji shi-Arbineshlji.

143. Comiteltu consultativ aproachi cá di ispetea-a anăngilor spetsifitsi ligati di-nvitsarea pi limbili minoritari, poati s-hibă-ananghi di ceasuri ahorghea tu contextul a educatsiiljei a minoritátslor. Comiteltu-aproachi cá-ari diferiti modusi ta s-á-păndăsească la-ahtărli-anăngi tu tsi intră shi educatsii bilingvă shi bagă oară cá shi tu Republica Machedonia dit Iugoslavia di maninti s-ufilisescu ma multi modeli (videts-li analizili după art. 14 dit Conventsiea-cadru di ma-nghios). Cu tuti-aesti, avundalui tu videari contextul spetsific tu Republica Machedonia dit Iugoslavia di maninti, Comiteltu consultativ lugurseashti cá easti multu problematic anda-mpărtsarea tu educatsii s-fatsi multu shi s-lărdzeashti shi tu-activitátsli nafoară di

sculiili-a ficiorlor shi-a tinirlor dit comunitatea majoritară shi comunitătsli minoritari, a aestă s-fatsi sh-tu activităttsli liberi, sportul shi activităttsli culturali.

144. După spunerli-a ma njitslor comunitătts etnicheshtsă (cum suntu-Armănjli), nauili cărtsă ti istorii shi literatură cari s-ufilisescu tu sculiili dit anlu 2005 aú multu putsăni informatsii ti-alanti grupi madan Machedonljli shi-Arbineshlji, a planlu ti educatsii lji-alasă dascaljli s-ljea detsiziea cât chiro va s-da ti cultura shi istoriea-a ma njitslor comunitătts, ma s-poată sã si spună cá sh-lă si da vără chiro.
145. Tut ashi sã spusi mari criticari sh-ti Ministerlu ti educatsii di ispetea-a putsănilor activitătts ti developarea-a integratsiiljei shi-a dialoglui di-anamisa di ficiorlji dit comunităttsli diferiti ică ti umplearea-a ananghilor spetsifitsi di educatsii-a lushtor ficiori.

Recomandări

146. Comitetlu consultativ li-ncurajeadză-autorităttsli s-facă gljoati serioasi ti developarea-a cănushteariljei shi-a achicăseariljei un-alantu di-anamisa di ficiorlji, dascaljli shi părintsălji dit comunităttsli etnicheshtsă. Tu cărtsăli shi materialili didactitsi lipseashti sã si bagă mari-atentsii ti cultura sh-identitatea-a comunităttslor, a aoa s-hibă-acătsats shi-atsejli tsi suntu ma putsănji ca numir, a personalu didactic lipseashti s-ljea instructsii-adaptată ti scupolu-a educatsiiljei multiculturală shi interetnichească.
147. Piningă-aestă, autorităttsli relevanti lipseashti s-da sigurantsă cá-activităttsli nafoară dit sculiili shi moduslu cum easti organizată educatsia tu sculiili, li developeadză integratsiea shi-mbunearea. Statlu lipseashti ma multu s-mintească tu-activităttsli shi-initsiativili-a sotsiitatiljei tsităttsinească directsiunati câtă educarea diznăú-a pistisuniljei di-un-alantu shi-a dialoglui intercultural, shi s-li-asiguripsească finantsiili shi expertiza di cari easti-ananghi

Posibilitătts egali ti yinearea pănă di educatsii

Rezultati dit protlu tsiclus

148. Tu prota Mindueari, Comitetlu consultativ, li cljimă-autorităttsli s-unvărtusheadză capatsitatea institutsională-a sectorlui relevantu la Ministerlu ti educatsii cari lucreadză la educatsia-a reprezentantsălor a minorităttslor shi s-linvărtusheadză cilăstăserli ti developarea-a posibilităttslor egali ti yineari pănă di educatsii pi tuti nivelurlu-a reprezentantsălor a minorităttslor. Autorităttsli tut ashi fură cljimati s-află cali ti scădearea-a protsentlui di fudzeari di la sculii ti Turtsălji shi-Arbineshlji di-anamisa di sculia ghegenerală shi sculia di mesi.

Situatsiea di tora

a) Aspecti pozitivi

149. După informatsiili dati tu Raportul a statlui, autoritátsli tu-aeshtá-ndoi anji dit soni cilástásiră ti-nvártushearea-a sectorlui relevantu la Ministerlu ti educatsii cari easti responsabil ti educatsia-a minoritátslor cu presonal shi expertiză di cari-i ananghi. Comitetlu consultativ bagă oară cá muljeari reprezentantu-a comunitatiljei romească di vără chiro easti băgată ti-administrator a lushtui sector.
150. Tut ashi s-featsiră cilástăseri cá parti di-ntreglu proectu “Educatsii ti tuts” cu scupolu ti-mbunătsari conditsiili di lucru tu sculili, a maljudză-seali tsi lucreadză tu mediu multietnic. Ashi, s-featsiră cilástăseri ti echipari-a lushtor sculii cu materiali shi echipamentu ti educatsii pi limbili minoritari pi cari s-realizeadză educatsia (arbisheasca, turtseasca, sârbeasca) shi ti educatsia ti-nvitsari pi-armăneashti shi romeashti. Tut ashi easti băgătă ma mari-atentsii ti instructsiea-a dascaljlor ti-aestu tip di educatsii.
151. După Raportul a statlui, suntu fapți-ahorghea jgljoati ti năstritsearea-a problemilor a sculiilor turtseashtă (asigurari ma multi ceasuri pi limba turtsească, finantsari di nauúă cártsă shi ma multu instructsii-a dascaljlor), a autoritátsli suntu siguri cá problemili tu sfera-a educatsiiljei cu cari s-astăvărseashti-aestă minoritati peanarga-anarga va s-hibă năstricuti.
152. Nica, s-featsiră cilástăseri ti-mbunătsari-a situatsiiljei tu sculiili cari-asiguripsescu educatsii pi limba-arbishească, a cari-aú problemi di ispetea cá s-caftă ma multi sali shi eali zori s-află. Multi proecti suntu elaborati ti-adrari-a conditsiilor materiali di cari easti-ananghi - a aoa intră shi-adrari nauúă sculii - ti crishtearea-a calitatiljei a educatsiiljei prit instructsii ti dascalji shi-alăxearea-a materialilor didactitsi. După Raportul a statlui, Arbineshli tora aú un sistem educatsional cari pi etapi easti developat pi tuti nivelurli. Comitetlu consultativ bagă oară cá tsicara cá ninti di-ndoi anji s-iviră tensii di-anamisa di scularlji shi părintsălji dit comunitátsli machidunească shi-arbishească ligati di introdutsirea di clasi shi sculii pi limba-arbishească, aesti tensii pi etapi s-năstrec, piningă-altili sh-di ispetea-a initsiativilor ti-mbuneari loati di partea-a sotsiitatiljei tsivilă.
153. După Zăconea ti educatsii-analtă dit Alunar 2003, yinearea până di educatsiea-analtă ti minoritátsli s-developeadză prit un sistem di cvoti cu tsi s-garanteadză yineari-adevată shi-ndreptu ti-ahurhearea-a studiilor tu protlu-an ti reprezentantsălji a minoritátslor. După-aestă Zăconi shi după Hundrata di Ohărda, aesti metri pozitivi-aú ti scupo s-u reflecteadză componenta etnichească-a ântreagăljei populatsii tu populatsiea studentsească la universitátsli. Datili statistitsi ofitsiali spun crishteari-a numirlui a Arbineshlor cari pot s-u continueadză-analta educatsii pi limba-a lor tu-aeshtă-ndoi anji dit soni. Aestă eara maljudză adrată tu cadrul a daúlor universitáts cari lucreadză paralel Tetuva - Universitatea di stat di Tetuva

(pricânăscută ofitsial di partea-a Guvernului tu-anlu 2004 după un numir mari di tensii) shi Univerzitatea-a Ivropiljei di Notlu-Datã (cari asiguripseashti educatsii pi limbili arbisheascã, machiduneascã shi-angleascã). Comitetlu consultativ bagã oarã cá daúli institutsii li-aú-aproapea idghili materii, a daúli institutsii tu prioritátsli-a lor li misurã developarea-a dialoglui shi-interactsia di-anamisa di studentsãlji-a comunitátslor.

b) Problemi ninãstricuti

154. Influenta di la implementarea-a detsentralizatsiiljei ti implementarea efectivã-a metrilor directsonati cáta minoritátsli natsionali tu sfera-a educatsiiljei easti motiv ti-nvirinari-a reprezentantsãlor a lushtor comunitáts. Tut ashi, tu marli numir di plândzeri-a autoritátslor locali, fãrã diferentsã di pricãdearea etnicheascã s-adutsi-aminti confuziea la-mpãrtsarea-a autorizárlor, cum shi disbalansul di-anamisa di nivelu-a resursilor tsi suntu la dispozitsii shi naúli responsabilitáts a autoritátslor locali ti-administrarea cu sculiili. Tu idghul chiro, es problemi shi niregularitáts la mintearea ni-adevdatã-a autoritátslor tsentrali tu-administrarea-a sculiilor shi tu bãgarea tu lucru-a personalui didactic shi tu bãgarea-a directorlor.
155. Dupã spusili-a reprezentantsãlor di la Ministerlu ti educatsii, sã-ndreadzi unã nauúã strateghii ti-mpãrtsari-a finantsãlor dupã numirlu-a scularlor ângrãpsits. Aestã tut ashi lipseashti s-asiguripseascã ma efectiv sã si umplã-ananghili-a sculiilor minoritari. Tu-aestu momentu sh-piningã cilãstãserli-a Ministerlui ta s-adarã nauúã manuali shi materiali didactsitsi lipsiti ti-aestu tip di-nvitsari, pãnã tora nu eara posibil sã si-adunã finantsii ti tipusearea-a manualilor sh-ti instructsii-a numirlui lipsit di dascalji ti tuti comunitátsli (videts-li comentárlu la art. 14 dit Commventsiea-cadru di ma-nghos).
156. Comitetlu consultativ bagã oarã cá-aesti problemi ma multu li-agudescu ma njitsli comunitáts, cari lugursescu cá-autoritátsli lipseashti s-bagã ma mari-atentsii pi-ananghili-a lor di educatsii. Tut ashi s-pari cá featili-Arbineasi tu niscãnti sferi s-astãvãrsescu cu griutáts tu sensul di-agiundzeari la rezultati buni la sculii, protsentu-analtu di fudzeari di la sculii (tu multi cazuri la lichia di 11 icã 12 di-anji) sh-ti-atsea Arbinesili pot s-aibã un nivel njic di-alfabetizari, cama multu pi limba machiduneascã. Comitetlu consultativ bagã oarã cá sh-tsicara cá suntu disheljsi ma multi posibilítáts ti-apandasi ma adevdatã tu educatsiea-a ma márlor comunitáts, sistemlu planificat di finantsari-a educatsiiljei pi baza-a numirlui a scularlor dit sculii, ma s-nu s-implementadzã pi-un modus ma flexibil, va s-poatã sh-ma-nclo su-l creascã-actseslu niegal la educatsia pi limbili-a ma njitslor comunitáts.

Recomandări

157. Cându-i zborlu ti protseslu di detsentralizari, autoritátsli lipseashti s-li da explicatsiili ti responsabilitátsli ti deferitslji-acteri shi-arangeamentili practitsi ti tritsearea-a responsabilitáatslor tu sfera-a educatsiiljei cu scupo ti-azáptáseari s-hibã aguditã educatsiea-a minoritátslor. Lipseashti sã si bagã ma mari-ngãtan ti-ntribárli-a pãradzlor cari lã suntu lipsits a autoritátslor locali ta s-li realizeadzã criscutuli obligatsii a lor tu-aestã sferã, a la-aestu lucru, problema lipseashti s-hibã nãstricutã transparentu shi pi bazã di criterii limbidi, obiectivi shi-ndreapti.
158. Comitetlu consultativ nica li stimuleadzã-autoritátsli s-aibã balansu tu developarea shi implementarea-a politicãljei tu sfera di educatsiea ti minoritátsli natsionali pi cali cu cari s-asiguripseashti cá s-bagã mari-atentsii sh-pi-ananghili-a ma njitslor minoritáts.

Catandisea-a Romilor

Rezultati dit prothu tsichus

159. Tu prota Mindueari-a lui, Comitetlu consultativ li eljimá-autoritátsli s-lu nãstreacã problemlu cu nivelu njic di-ngrãpseari la sculii shi marli protsentu di-vdzeari di la sculii di fìciorlji Romi shi s-aflã cãjuri ta s-uã ma bunã yinearea-a Romilor pãnã di educatsiea-analtã, cum easti verificarea cum funcsiuneadzã introduslu sistemi di cvoti.

Situatsia di tora

a) Aspecti pozitivu

160. Comitetlu consultativ cu harauúã bagã oarã cá statlu spusi ma mari sigurantsã tu-anjlji tricuts ti nãstritsearea-a educatsiiljei a Romilor, tsi easti prioritati-a Strateghiiljei natsionalã ti Romilji shi Planlu natsional di-actsii elaborat di partea-a Guvernului tu-anlu 2003.
161. Pinigã meatrii tsi suntu loati ti-mbunãtsari-a situatsiiljei economicheascã-a lishteii populatsii, ari multi initsiativi ti crishteari-a sumenjljei a autoritátslor, familiilor shi-a lãcãrtorlor tu sistemlu ti educatsii ti griutátsli spetsifitsi cu cari s-astãvãrsescu Romilji, cama multu fititsili Romi, tu sfera-a educatsiiljei shi ti-ananghili-a lor tu-aestu sector¹². Concret, Ministerlu ti educatsii mãtreashti su-l limiteadzã progresiv numirlu-a Romilor cari u-alasã sculiea cu loarea di metri ti-azáptãsearea-a lushtui fenomen, a easti-adusã shi strateghiea cu cari va sã si-

---

¹² Dupã studiúlu-adrat di UNDP dit anlu 2004, 31% di Romilji loarã vãrã turlii di educatsii icã nu loarã canã turlii di educatsii, a 25% di Romilji pisti 18 di-anji suntu-analfabets. Idghul izvur spuni cá-ngrãpsearea la sculii shi-alfabetizarea suntu pi nivel multu ma njic la-a Romilor dicãt la populatsiea majoritarã tsi bãneadzã-aproapea di Romilji.

asiguripsească că cană di ficiorlji nu-ari s-armână nafoară di sistemlu ti educatsii¹³. Easti introdus shi-an suplimentar di educatsii preeducativă, a scupolu easti să si-ndreagă ficiorlji Romi ta s-ahurhească cu educatsia.

162. Suntu-ndreapti arangeamenti spetsiali, cum shi finantsii di partea-a statlui, ti stimulari shi lishurari-a yineariljei a Romilor până di educatsiea di mesi, a cu-agiutorlu internatsional suntu-adrati shi programi pit cari-a scularlor Romi tu sculiili di mesi lă si-asiguripseashti sustsăniri shi-agiutor. Protili rezultati tăxescu, shi s-pari că spun crishteari pi etapi-a intereslui a Romilor ti continuarea-a educatsiiljei după sculia ghegenerală.

163. Comitetlu consultativ li ghunueashti shi li-alvdă initsiativili-a organizatsiilor nigubernali cari mătrescu s-u crească sumenjea la familiili ti importantsa-a educatsiiljei a ficiorlor a lor, cum shi s-u crească sumenjea-a cadrului didactic, cu scupolu să si instrueadză ti lucrari cu ficiorlji Romi. Sh-piningă tuti-aesti, Comitetlu bagă oară cá-aesti initsiativi tu mari numir suntu dependenti di finantsiili di la donatsiili dit xeani shi nu pot totna s-continueadză să si implementeadză ma s-nu-agiută shi statlu cu finantsii.

b) Problemi ninăstricuti

164. Tsicara cá li ghunueashti metrili spusi ma-nsus, Comitetlu consultativ bagă oară cá ficiorlji Romi nica s-astăvârsescu cu problemi serioasi tu sfera-a educatsiiljei. Nica easti scădzut nivelu-a lor di-ngrăpsari la sculii, a protsentul di vdzeari di la sculii shi-armăni multu mari, a mash un nic numir di elji pot s-agiungă la educatsii di mesi. Ashi, după dati ofitsiali ti-anlu 2005, di totalu di 8.000 di ficiori Romi tsi fură-ngrăpsits la sculiili ghegenerală, ma-ptsăn di 700 u bitisiră sculia ghegenerală. Altı izvuri spun că cama di 50% di ficiorlji cari-ú curmară educatsia suntu feati.

165. Nisigurantsa economichească-a familiilor di Romi tu nai ma marea parti easti tu baza-a ahtariljei situatsii, a aestu lucru caftă metri sânătoasi di partea-a Guvernului. Educatsia presculară nu easti fără părădz, tsi scljeamă cá yinearea-a ficiorlor a Romlor la-ndridzearea ti educatsii ghegenerală easti nica ma zori ti elji. Factul cá nai ma marea parti di-aeshtsă ficiori nu-ú shtiu ghini limba machidunească easti nica un cheadic tsi caftă-activitáts adecvati di partea-a Guvernului. Comitetlu consultativ cu harauúă bagă oară cá tora s-defineadză programi introductivi cu scupolu s-lă si lishureadză-a alushtor ficiori s-hibă acătats cu educatsii presculară.

166. Piningă situatsiea sotsio-economichească multu greauúă-a familiilor a lor shi piningă-mbunătsarea-a situatsiiljei tu-anjlji dit soni, scularlji Romi di multi ori s-astăvârsescu cu pozitsii dushmăneshtsă di partea-a dascaljlor, a părintsălor shi-a lăntor ficiori, cum shi cu practica di discriminari shi tu niscănti cazuri shi practica di separari-a lor.

---

¹³ Videts-lu Raportul a statlui ti meatrili diferiti cari suntu tu plan ică li-adusi Guvernul.

167. Comiteltu consultativ bagă oară cá metrili ti-agiutor finantsiar prividzuti (cu mari agiutor dit xeani) ta s-lă si lishureadză yinearea-a Romilor până di educatsiea di mesi shi-analtă, suntu multu di hăiri shi-ahurhescu s-da rezultati. Ma, Comiteltu va ta s-actsenteadză cá-aesti metri pot s-facă mari influentsă mash cara statlu s-cilăstăsească multu tu sensul di garantari-a continuitatildei a lor shi s-asiguripsească cá oferta, cât tsi s-poati easti tu concordantsă cu căftarea, cari s-pari ca baia criscu tu-aeshtsă-ndoi anji dit soni. Tut ashi s-pari cá la Romilji s-ducecu ni-agiundzeri tu implementarea-a sistemului di cvoti ti yinearea până di educatsiea-a analtă.

Recomandări

168. Comiteltu consultativ li cljeamă autoritátsli să spună ma mari apufăseari tu continuarea sh-developarea-a metrilor prividzuti tu Strateghia natsională ti Romilji, ta să-lji sustsănă cu ma mári finantsi, cu scupolu-a Romilor s-lă si garanteadză posibilitáts egali ti yinearea până di educatsii, fără diferentsă desi-i lucurlu ti ficiorlji ma ti márlji.

169. Tu loarea di metri ti sustsăniri sh-ti crishteari-a sumenjlildei, autoritátsli lipseashti ma multu să si da cătă crishteari-a ngrăpsearildei la sculii a ficiorlor Romi shi cătă scădearea-a marlii protsentu di-alăsari a sculiildei. Autoritátsli lipseashti tu continuitati s-u-aibă-ngătan situatsiea tu-aestă sferă shi s-ljea meatri adecvati ti problemili constati. Ma mari-atentsii lipseashti să si bagă pi educatsia presculară shi ghimnazială shi lipseashti să si da finantsii adecvati ca metrili s-hibă ghini implementati. Tu idghul chiro, metrili tsi s-ljea ti crishteari-a yinearildei a Romilor la educatsiea-analtă lipseashti shi ma-nelo s-implementeadză shi să si veadă rezultatili ti Romilji cari es dit implementarea efectivă-a ahtárlor metri.

170. Tu idghul chiro autoritátsli lipseashti s-li intensifichadză cilăstăserli ti crishteari-a sumenjlildei tu mediulu-a sculiilor ta să si-azăptăsească shi s-tragă prăctitsli tsi duc la discriminarea shi-alidzearea-a scularlor Romi, shi pi-ahtárlu practits lipseashti să si-apăndăsească cu metri-adecvati.

171. Tut ashi lipseashti s-hibă loati metri ma sânătoasi ti istructsii-a dascaljlor Romi, cari tut ashi va s-acatsă shi trădzeari-a reprezentantsălor a comunitatildei romească cătă profesia didactică.

Articlu 13 dit Conventsiea-cadru

Institutsii educativi privati

Rezultati dit protlu tsichus

172. Tu prota Mindueari, Comiteltu consultativ bągă oară cá factul cá leghislatsia di-acasă-azăptăseashti fundari di sculii gherali privati, poati să-lji bagă reprezentantsăljei-a minoritátslor tu-ună situatsii ma nibună ligat di

educatsia ghegenerală pi limbili-a lor sh-li cljeamă autoritátsli s-adară revizii pi-aestă situatsii cu scupolu s-da cali ti fundari-a ahtárlor sculii.

Situatsiea di tora

a) Aspecti pozitivi

173. Comiteltu consultativ ăl ghunueashti progreslu pozitiv dit Raportul a statlui ăń ligătură cu educatsia ghimnazială privată. Comiteltu bagă oară cá scularlji Turtsă tora u-aú posibilitatea sã-nveatsă pi limba-a lor tu sculiea ghimnazială di mesi di Scopia shi Gostivarlji.

b) Problemi ninăstricuti

174. Comiteltu consultativ cu jeali constateadză cá nu s-veadi cãńă rezultat pozitiv ăń ligătură cu posibilitatea ti fundari di sculii ghegeneralu privati. Tut ashí s-pari cá nu-ari planuri tu-aestă fază ti-anulari-a azăptăseariljei leghislativă ti fundari di sculii ghegeneralu privati.

Recomandari

175. Avundalui tu videari prota Mindueari, Comiteltu consultativ li stimuleadză-autoritátsli s-u veadă nica 'nă aoară-aestă situatsii shi s-da posibilitati ti fondari di sculii ghegeneralu privati shi cu-atsea s-lă da posibilitati-a scularlor dit comunitátsli minoritari s-u-nveatsă limba-a lor shi s-u facă eaducatsia-a lor pi limba-a lor.

Articlu 14 dit Conventsiea-cadru

Ăndreptul ti-nvitsarea-a limbăljei di dadă shi conditsiili ti educatsia pi-aestă limbă

Rezultati dit protlu tsichus

176. Tu prota Mindueari, comitetlu consultativ li lo tu videari căftárlu-a comunitatiljei turtsească shi-arbishească ti clasi suplimentari cu educatsii pi limbili-a lor shi lă căftá-a autoritátslor s-li analizeadză ananghili-a lushtor comunitáts shi s-li defíneadză criteriili ti-adrari-a ahtárlor clasi.

177. Comiteltu consultativ tut ashí vidzu ni-agiundzeri tu educatsia pi limba-armănească, romească shi sárbească sh-li cljimă-autoritátsli s-da sustsăniri-adecevată tu-aestu contextu.

Situatsiea di tora

a) Aspecti pozitivi

178. Comiteltu consultativ bågã oarã cá dupã Constitutsii, reprezentantsãlji-a minoritãtslor aú ãndreptu s-u-nveatsã limba-a lor shi s-aibã educatsii pi limba-a lor tu sculiea ghenerealã sh-di mesi. Tut ashi, dupã Zãconeã ti-educatsiea-analtã statlu fãrã di-altã lipseashti s-asiguripseascã educatsii-analtã pi limbili-a minoritãtslor, atseali limbi ma s-hibã zburãti di 20% di populatsiea. Limbili-a minoritãtslor tsi nu-ú umplu-aestã conditsii pot s-hibã-nvitsati la institutsiili di educatsii-analtã, tu functsii di-ananghili shi cãftãrli, ma s-li-aibã conditsiili lipsiti.
179. Tu praxã, educatsii ghenerealã sh-di mesi easti asigurãpsitã pi limbili-a reprezentantsãlor a comunitãtiljei arbisheascã, turtseascã shi sãrbeascã, a ti reprezentantsãlji-a comunitãtiljei armãneascã shi romeascã tu-ndauã sculii easti organizatã educatsii facultativã pi limbili-a lor.
180. Dupã Raportul a statlui, educatsia pi-arbisheashti shi-nvitsarea-a lishtei limbã suntu lãrdziti pi tuti nivelurli di educatsii. Ari sculii misticati carisigurãpsescu-nvitsari sh-pi machiduneashti shi pi-arbisheashti, di-aradã tu clasi-ahorghea cum shi sculii ahorghea cu una di daúli limbi ca limbã di-nvitsari.
181. Comiteltu consultativ bagã oarã cá tu-aeshtsã-ndoi anji dit soni s-bagã ma mari-atentsii pi-nvitsarea-a limbãljei machiduneascã di partea-a reprezentantsãlor a comunitãtslor etnicheshtsã, sh-cama multuã di partea-a Arbineshlor. Tu idghea oarã, Comiteltu cu harauúã li ljea tu videari seamnili di curaj ti tut ma marli interes ti-nvitsarea-a limbãljei arbisheascã di partea-a Machedonjlor, sh-cama multu tu mediili etnic misticati (vedz shi datili dupã art. 6 dit Conventsiea-cadru).
182. Autoritãtsli tut ashi vor tu etapi s-u umplã cãftarea-a alãntor comunitãts ti crishtearea-a nvitsariljei shi-a educatsiiljei pi limbili-a lor. Dupã Raportul a statlui, easti-adratã nauúã clasã pi limba sãrbeascã tu unã sculii di mesi Cumanuva, a easti tu plan la Univerzitatea sã si dishcljiddã catedrã di limba sãrbeascã. Suntu fãpti shi jgljoati di partea-a Sectorlui ti educatsii pi limbili-a minoritãtslor ti dishcljideari di nauúã clasi pi turtseashti (ti educatsii prescularã, ghenerealã sh-di mesi), cum shi la cãftarea-a comunitãtiljei bushnjeascã ti bågari educatsii pi limba bushnjeacã tu niscãnti sculii.
183. Tut ashi suntu-aprobati 175 di manuali ti educatsiea ghenerealã pi limbili minoritari, a sã-ndreg shi-alnti cártsã ti educatsia di mesi.

6) Problemi nināstricuti

184. Sh-piningā gairetsli spusi ma-ndzeanā, posibilitātsli-a ma njitslor comunitāts s-u-nveatsā limba-a lor icā s-aibā educatsii pi limba-a lor suntu tora multu limitati. Tsicara cá, ashí cum easti spusā ma-ndzeanā, ari cāftári ti bāgari di nauūā clasi ti-nvitsari-a limbilor relevanti, la-aesti cāftári nu-ari-apandasi concretā shi nica nu-agiungu izvurli umineshtsā shi materiali (cártsā shi cadri calificati). Ti exemplu, Armānjli di ma multsā-anji caftā educatsii facultativā pi limba-a lor Chicea, fārā s-aibā-apandasi di partea-a autoritātslor. Pānā la data di dari-a Raportului di stat, nu easti nitsi umplutā tāxearea ti bāgari educatsii facultativā ti limba-armāneascā la Facultatea di pedagoghii di Shtip. Di partea-a lor, Sārghilji da hābari ti-ncljideari cafi dzuūā di clasi shi sculii sārbeshtsā shi nu-l aproachi argumentul a autoritātslor cá-aestu trendu easti di ispetea cá nu-ari interes cāt lipseashti di partea-a familiilor. Dupā spusili-a reprezentantsālor sārbeshtsā, scādearea-a cāftárlor s-explicheadzā cu ni-aveari di cártsā shi materiali didactitsi adecvati sh-ma multu cu factul cá nu-ari garantsii cá-ahtarea educatsii va s-continueadzā.
185. Tu tsi mutreashti Romilji, nvitsarea pi limba-a lor easti limitatā la-ndauūā sculii di Scopia shi Tetuva, a sh-piningā cilāstāserli-a autoritātslor, nica easti-actualā problema cu ni-agiundzeari-a personalui calificat shi material didactic adecvat.

Recomandári

186. Autoritātsli lipseashti s-li intensificheadzā cilāstāserli ti lārdzeari-a posibilitātslor ti minoritātsli ti-nvitsarea-a limbilor a lor, cum shi ti educatsii pi-aesti limbí, a tu concordantsā cu-ananghili shi cāftárli-a lor, aclo iu suntu umpluti cāftárli dit Conventsiea-cadru.
187. Metrili tsi s-ljea ti instructsii-a cadrului didactic shi ti-ndridzearea-a materialilor didactitsi lipseashti s-hibā finalizati cāt s-poati ma-agonjea shi lipseashti sā si bagā ma mari-atentsii pi lipserli-a comunitātslor ma njits.

Articlu 15 dit Conventsiea-cadru

Partitsiparea efectivā-a minoritātslot tu lucrāli publitsi

Rezultati dit protlu tsichus

188. Tu prota mindueari, Comiteltu consultativ constatā cá consultatsiili cu minoritātsli natsionali suntu limitati sh-li cljimā-autoritātsli s-li veadā cāljurli ti realizari-a unlui contactu directu cu organizatsiili tsi li reprezenteadzā diferitili comunitāts, inclusiv shi cu-adrari a unlui Consiliu-a minoritātslor.

189. Autoritátsli nica furã cljimatî s-li dubleadzã cilãstãserli ti implementarea-a printsiplui ti partitsipari-ndreaptã, inclusiv shi ti comunitátsli ma njits ca numir, tu tuti pártsãli-a administratsiiljei localã. Atentsiea-a Comitetlui u trapsi putsãna partitsipari, icã tu cazlu-a Romilor, ici, a reprezentantsãlor a minoritátslor natsionali tu giudicãtorii.
190. Tut ashi, Comitetlu recomandã sã si ljea metri ma sãnãtoasi ti mbunãtsarea-a partitsipariljei a feutilor Arbineasi shi Romi tu bana economicheascã, inclusiv shi cu darea nãnãparti-a lãntor cheadits leghislativi fãrã canã fundamentu ti partitsiparea-a lor efectivã tu pãzarea di lucru.

Situatsiea di tora

a) Aspecti pozitivi

191. Hundrata di Ohãrda shi protselu di realizari-a ljei, cum shi Constitutsiea natsionalã da garantsii ti partitsiparea-a minoritátslor, a cama multu-a Arbineshlor tu lucãrli publitsi sh-tu tuti pártsãli-a administratsiiljei publicã, la nivelu tsentral shi local. Di vãrã chiro s-bagã mari-atentsii ti implementari ma efectivã-a printsiplui ti-ndreaptã partitsipari, cum easti prividzut cu Hundrata di Ohãrda. Easti-adusã Strateghii ti partitsipari-ndreaptã shi easti-adratã unã comisii spetsialã parlamentarã ta s-lu monitorizeadzã-aestu protses.
192. Comitetlu vidzu progres importantu tu partitsiparea politicheascã-a comunitátslor etnicheshtsã, sh-cama multu-a Arbineshlor. Arbineshlji suntu multu-activi tu bana politicheascã-a statlui prit pártiili-a lor politicheshtsã, cari s-aflã shi tu coalitsiea guvernãlã (iu-aú tsintsi minishtsrã) sh-tu opozitsia.
193. Ñn ligãturã cu protseslu lighislativ dit Parlamentu, deputatslji dit minoritátsli natsional-ú ufilisescu regula di majoritati dublã¹⁴ cu scupolu boatsea-a lor sã si facã-avdzãtã ti-ntribãrli importanti ti comunitátsli-a lor. Comitetlu consultativ bagã oarã cá di totalu di 122 di deputats tu componentsa di tora-a Parlamentului, 26 suntu Arbineshi, trei suntu Turtsã, doi Bushnjeats, doi Romi shi-un easti-Armãn. Piningã-atsea, Comisia parlamentarã ti relatsiili di-anamisa di comunitátsli easti responsabilã ti scutearea tu migdani-a problemilor a comunitátslor.
194. Zburãndalui simplificat, ari progres tu partitsiparea-a grupilor etnicheshtsã dupã-alidzerli dit soni. La nivel local, minoritátsli natsionali suntu reprezentati tu consiliili locali tu multi comuni shi tut ashi pot interesili-a lor s-li reprezenteadzã tu comisiili ti relatsii interetnicheshtsã cari suntu organ consultativ la consiliili locali. Comitetlu

¹⁴ Dupã Hundrata di Ohãrda, easti-adus un amendamentu constitutsional cu cari s-bagã “majoritati dublã” ti-adutsearea-a zãconjlor cari suntu ti comunitátsli minoritari (zãconjlji ligati cu cultura, ufilisearea-a limbilor, educatsiea, actili personali shi ufilisearea-a simbolilor). Concret, aestã seljeamã cá majoritatea-a ãntreglui numir di deputats shi majoritatea di tuts deputatslji cari li reprezenteadzã comunitátsli etnicheshtsã lipseashti s-u sustsãnã zãconeã cá ea ta s-hibã adusã.

consultativ ăl ghunueashti factul că, cu-un agiutor finantsiar internatsional, suntu organizati activitáts ti instructsii shi crishtearea-a sumenjljei cu scupolu s-hibă stimulats reprezentantsălji-a lushtor comisii s-fac activitáts shi s-hibă-adunati informatsii ti populatsiea ti cari easti zborlu. Comitetlu veadí cá-activitátsli ti crishtearea-a sumenjljei li-acatsă ăndrepturli-a omlui shi-ndrepturli minoritari shi cá ti-aesti-ntribări pi statsiili TV locali di Tetuva, Chicea, Cumanuva shi Scopia suntu emitati debati. Avundalui tu isapi griutátsli dit prota fază di implementari, Comitetlu consultativ bagă oară cá protseslu di detsentralizatsii-avu ună influentsă pozitivă ti partitsiparea-a minoritátslor tu bana publică.

195. Comitetlu consultativ cu haruúă-l veadí progreslu shi bagă oară cá tora minoritátsli suntu prezenti, tsicara cá sh-nu ună turlii, tu structurili administrativi sh-tu personalu dit nai ma marea parti-a institutsiilor locali (organi guvernali, organi parlamentari, Consiliúlu ti radio-difuzii, Consiliúlu giudicătorecu, Consiliulu constitutsional). La bitimea-a anlui 2006, Guvernul eara tu protses di finalizari-a niscăntilor nauúăi metri institutsionali, administrativi ti crishtearea-a sumenjljei shi-alti metri ti developarea-a băgariljei tu lucru-a reprezentantsălor dit comunitátsli minoritari tu administratsia publică, sectorlu shi-institutsiili publitsi (ca ti exemplu, la politsii shi la giudicătorii) iu-avea ni-agiundzeri tu implementarea-a printsiplui ti partitsipari-ndreaptă-a comunitátslor etnicheshtsă.

196. Căndu-i zborlu ti Romilji, elji suntu reprezentats pi-arena politichească di-ndauúă părții politicheshtsă shi doi deputats Romi tu Parlamentu. La nivelu local ari 18 di Romi - membri tu consiliili locali shi reprezentantsălji-a lishteí populatsii tut ashi suntu membri-a comisiilor locali ti relatsii interetnicheshtsă. Tut ashi lipseashti sã si ghunuească shi instructsiesia spetsială organizatã tu-anjlji dit soni ta s-lã si da posibilitatea-a Romilor s-ljea prtii ma efectivă tu lucrulu public. Comitetlu consultativ cu haruúă li ljea tu videari initsiativili tsi li ljea Romilji, cari suntu tut ma organizats ti partitsiparea-a lor tu lucărli publitsi, cu tsi-agiută sã si facă ma bună situatsiea-a Romilor, cu tsi u-agiută shi-alumta contra-a marghinalizatsiiljei shi-a trădzeariljei nanăparti di sotsială (videts-li shi comentarli la-art. 4 di ma-nsus). Comitetlu consultativ cu harauúă bagă oară cá ari reprezentantsă dit comunitatea romească cari, di ispetea cá suntu tu ma bună pozitsii sotsio-economechească shi cari bitisiră educatsii-analtă, ljea parti activă tu bana publică-a statlui shi tu mediili. Elji aú ună roljã tut ma mari pi nivel natsional shi local, tu cilăstăserli tsi s-adară ti-mbunătsarea-a catandisiljei-a populatsiiljei romească.

197. Simplificat, Comitetlu consultativ li ghunueashti cilăstăserli-a organizatsiilor a muljerlor reprezentanti-a diferitilor minoritáts ti-mbunătsarea-a partitsipariljei a muljerlor, di itsi orighină etnichească, tu bana publică sh-cama multu tu bana sotsio-economechească. Comitetlu tut ashi li ghunueasti initsiativili-a lor ti-adrarea-apuntsă di-anamisa di comunitátsli, cu tsi s-năstrec alidzerli etnicheshtsă, cum shi intereslu mari-a lushtor organizatsii ti Conventsiea-cadru sh-ti mecanizmili-a ljei di monitoringu. Ăn ligătură cu-aestă, Comitetlu consultativ bagă oară cá leghislatsiea electorală tora priveadi sistem di cvoti ti ma mari partitsipari-a muljerlor tu

Parlamentul sh-cá dupã Zãcnea ti posibilãts egali di-anamisa di bãrbatslji shi muljerli, adusã tora-agonjea (tu Mai, 2006), tu niscãnti comuni suntu-adrati comisii ti egalitati di sexu.

b) Problemi ninãstricuti

198. Tsicara cá-l ghunueashti progreslu tu partitsiparea-a minoritãtslor, Comitetlu consultativ bagã oarã cá dupã spunerli-a reprezentantsãlor a minoritãtslor, aestã partitsipari nu-ú da totna influentsa-ashtiãtã. Ashi, tu Parlamentu, membrilji-a Comisiiljei ti relatsii interetnitsi lugursescu cá minduerli-a lor nu suntu multu-acãtsati tu isapi, sh-cama multu la-ndridzearea icã-alãxearea-a leghislatsiiljei ti niscãnti sferi importanti ti minoritãtsli. Ca exemplu elji u da debata di tora-agonjea ti zãconjlji ti politsiea sh-ti Programa-a parlamentlui (ma multu tu partea di ufilisearea-a limbilor) tu cari elji avurã mari zori shi-u spunã minduearea.
199. Comitetlu consultativ tut ashì bagã oarã cá sh-tsicara cá-aesti comisii ti relatsii interetnicheshtsã tora suntu operativi pi nivel local shi s-pari cá eali ghini funcsiuneadzã tu niscãnti comuni, cu tuti-aesti lipseashti sã si facã cilãstãseri suplimentari cu scupolu cá-ahtãrli comisii s-hibã-adrati tu tuti comunili spetsifitsi¹⁵ shi eali s-hibã ma efectivi.
200. Simplificat, Comitetlu consultativ bagã oarã cá ari mari diferentsã di-anamisa di situatsiea-a Arbineshlor cari-aú pozitsii importantã tu bana publiceascã-a statlui cum shi mari roljã tu protseslu di loari apofasi shi ma njitsli comunitãts, cari-aú capatsitati ma njicã ti tsãnearea-a identitatiljei a lor shi-a culturãljei. Ti-atsea, easti importantu sã si-aflã solutsii cari va s-adarã ma mari coordonari la definearea shi-implementarea-a poliicãljei ti-apãnghisearea-a minoritãtslor, deadun cu reprezentantsãljei-a comunitãtslor shi-ashi sã si-agiutã la-mbunãtsari-a partitsipariljei a ma-njitslor comunitãts.
201. Comitetlu consultativ bagã oarã cá sh-tsicara cá initsiativili-a organizatsiilor a minoritãtslor ti-adrari-a unlui consiliú reprezentativ ti minoritãtsli natsionali, aestã propuniri nica nu u-ari sustsãnirea lipsitã ti implementarea practicã.
202. Tu-aestu contextu, Comitetlu consultativ bagã oarã cá ti Romilji, partitsiparea-a lor tu protseslu di-adutseari-a detsiziilor easti limitatã sh-piningã progreslu tu sensul a prezentsãljei a lor politicheascã pi nevel tsentral shi local. Comitetlu consultativ easti cu mari gailü ti trãdzearea nanãparti tu sotsiala shi marghinalizarea-a multaãlor reprezentantsã-a lishteì comunitati. Sh-piningã initsiativili loati, catandisea-a muljerlor Romi sh-ma-nclo fatsi-nvirinari tu nai ma marea parti di sferili (ti ma multi informatsii, videts-li-analizili relevanti dit art. 4 di ma-nsus).
203. Piningã-aestã, Comitetlu consultativ easti-nvirinat ti mareapolitizari tsi lã s-fatsi ti tuti problemili etnicheshtsã ti cari s-debateadzã public. Tu tsi mãtreashti ufilisearea-a

---

¹⁵ Tu perioada-a vizitãljei a Comitetlui consultativ, ahtãri comisii eara-adrati mash tu 8 dit 21 comuni spetsifitsi.

ãndrepturilor a minoritãtslor natsionali, pi nivel local icã tsentral, ma multili di detsiziili s-pari cá suntu dictati ma multu di cum vor fortsãli politicheshtsã cu mari influentsã, cari pozitsiili-a lor tu mari parti li determineadzã ma multu dupã pricãderea-a lor etnicheascã, dicãt dit obligatsiili cari li-au ca factori di detsizii dupã zãconjlji-actuali. Protseslu di detsentralizatsii-administrativã sh-finatsiarã easti unã-altã fazã shi nica ma multu-ú complicheadzã situatsiea, tsicara cá-autoritãtsli lugurseacu cá-aesti problemi suntu momentali shi va s-chargeã dupã prota fazã di detsentralizari.

204. Comitetlu consultativ bagã oarã cá sh-piningã progreslu-adrat, reprezentantsãlji-a comunitãtslor minoritari nica spun ti greutãts tu cilãstãserli-a lor ti partitsipari efectivã tu bana sotsialã, economicheascã sh-culturalã, cum sh-tu protseslu di loarea-a detsiziilor pi nivel local.
205. Comitetlu consultativ easti sh-cu gailũ ti problemili tsi es tu partitsiparea efectivã tu bana publiceascã-a reprezentantsãlor a majoritatiljei tu comunili shi-arãdzãmurli tu cari elji de facto suntu tu pozitsii minoritarã. Aesti persoanei spun ti problemi tu partitsiparea-a lor tu organili nielectoraliljei dit administratsia localã, yinearea-a lor pãnã di slujbili publitsi locali sh-partitsiparea-a lor tu bana sotsialã sh-economicheascã.
206. Comitetlu consultativ lugurseashti cá easti multu importantu tu definearea shi-implementarea-a politicãljei ti-apãnghiseari-a minoritãtslor, sh-cama multu tu contextul spetsific ali Republica Machedonia dit Iugoslavia di maninti, cãljurli tsi s-ufilisescu s-hibã bazati pi normi shi standardi definiti tu Constitutsiea sh-leghislatsia tsi-i pi puteari, dupã Conventsiea-cadru shi-alanti instrumenti dit sfera-a ãndrepturilor a omlui, a tu colaborari streasã cu persoanili ti cari easti zborlu.

Recomandãri

207. Autoritãtsli s-cljeamã s-li ducã ninti cilãstãserli ti-asiguripseari, dupã Hundrata di Ohãrda, a partitsipariljei ãndreaptã-a minoritãtslor tu bana publicã pi nivel tsentral shi local, a s-li ljea tu videari shi-anaghili-a cominitãtslor ma njits ca numir tu-aestã sferã. Concret, lipseashti sã si-adarã comisii ti relatsii interetnicheshtsã tu tuti comunili spetsifitsi. Lipseashti s-hibã-analizati cãljurli ti-mbunãtsari-a dialoglui di-anamisa di-autoritãtsli sh-comunitãtsli.
208. Lipseashti s-hibã identificati metri spetsifitsi ti-alumtã contra-a marghinalizariljei shi-a trãdzeariljei nanãparti di sotsiala-a Romilor, a cari tut ashi va lã si-agiutã cá partitsiparea-a lor tu lucãrli publitsi s-hibã ma efectivã.
209. Comitetlu consultativ nica li cljeamã-autoritãtsli s-da sustsãniri sãnãtoasã ti-activitãtsli-a organizatsiilor niguvernali-adrati di muljerli dit comunitãtsli minoritari tu cilãstãserli-a lor ti-mbunãtsarea-a partitsipariljei a muljerlor tu bana publicã.

Articlu 16 dit Conventsiea-cadru

Nauúã-mpãrtsãri teritoriali shi componenta etnicã-a unitãtslor teritoriali

Rezultati dit protlu tsichus

210. Tu prota Mindueari, Comiteltu consultativ li vidzu problemili spusi di partea-a minoritãtslor natsionali ligati di posibila influentsã negativã-a zãconiljei propuniri ti sinurli-a comunilor pi echilibru etnic a unitãtslor teritoriali. Autoritãtsli furã cljimati s-adarã consultatsii cu reprezentantsãlji-a minoritãtslor tu chirolu-a protseslui leghislativ shi s-bagã mari-atentsii pi problemili-a lor.

Situatsiea di tora

Aspecti pozitivi

211. Comiteltu consultativ u vidzu-adutsearea shi-intrarea pi puteari tu-anlu 2004 a Zãconiljei ti organizari teritorialã-a comunilor, tsi rezultã cu-alãxeari-a componentãljei a comunitãtslor etnitsi tu niscãnti di comunili. Tsicara cá-ahtãrli-alãxeri scoasirã tesiii tu niscãnti cazuri, tensiili s-apuituirã fãrã ma mári intsidenti. Sh-piningã spunerli ti niregularitãts shi-aspãreri, alidzerli locali tsãnuti tu-anlu 2005 s-tsãnurã tu conditsii relativi di irinji sh-dupã monitorlji internatsionaji eali furã dupã normili internatsionali.

Articlu 18 dit Conventsiea-cadru.

Colaborari bileteralã tu sfera-a apãnghiseartiljei a minoritãtslor natsionali

Rezultati dit protlu tsichus

212. Tu prota Mindueari, Comiteltu consultativ bãgã oarã cá Republica Machedonia dit Iugoslavia di ma-ninti simná contracti bilaterali ti colaborari tu sfera di culturã cu niscãnti stat sh-li cljimã-autoritãtsli s-u veadã posibilitatea ti semnari sh-alti-ahtãri contracti cu itsido stat vitsin cu cari pãnã tora nu suntu-adrati ahtãri-arangeamenti.

Situatsiea di tora

Aspecti pozitivi

213. Comiteltu consultativ bagã oarã cá Guvernul bagã mari-atentsii pi colaborarea di-anamisa di comunili dit stat cu unitãtsli-administrativi locali dit alti stat, inclusiv sh-pi-ntribãri di interes comun ãn ligãturã cu protectsiea-a minoritãtslor. ãn ligãturã cu-aestã, Comiteltu veadã cá sã-ndreadzi zãconi cu cari va s-hibã definitã protsedura ti-ahtari colaborari shi cá-autoritãtsli-ú mãtrescu posibilitatea ti semnari-a Conventsiiiljei-cadru-a Consilúluu ivrupescu ti colaborari di pisti sinuri.

214. Comiteltu consultativ bagã oarã cá ari dialoguri bilaterali tu fazã-avansatã di-anamisa di Republica Machedonia dit Iugoslavia di maninti shi Croatsiea cu scupolu ti-

adutsearea-a unlui contractu bilateral ti-apãnghisearea-a minoritatiljei croatã shi machiduneascã tu-aesti dauúã stati.

Recomandãri

215. Autoritãtsli suntu cljimati sh-ma-nclo s-u ufiliseascã-aestã cali ti stimulari shi developari-a colaborariljei di pisti sinuri tu interes di protectsii-a reprezentantsãlor a minoritãtslor natsionali. Eali lipseashti s-li ducã ninti sh-ma-nclo s-li nãinteadzã initsiativili loati ti-apãnghisearea-a minoritãtslor tu contextul a colaborariljei bilateralã shi s-u-nvãrtusheadzã colaborarea tu-aestã sferã cu statili vitsini.

III. REMãRTSã FINALI

216. Comiteltu consultativ lugurseashti cá-aesti noti finali va s-poaã s-hibã ufilisiti ca baza ti concluziili shi recomandãrli cari va li-aducã Comiteltu di minishtsrã ti Republica Machedonia dit Iugoslavia di maninti

Aspecti pozitivi

217. Republica Machedonia dit Iugoslavia di maninti-ú dutsi ninti cu-adutseari metri cari hãrzescu-alãvdari, a cari suntu directsonati cãã implementarea-a Conventsiiljei-cadru. Suntu loati normativi importanti sh-initsiativi practitsi ti crishtearea-a ufiliseariljei a minoritãtslor a comunitãtslor etnitsi di partea-a organilor publitsi sh-tu eali, a tora s-fatsi unã discutsii ti posibilitatea ti-adutseari-a unãljei zãconi completã ti minoritãtsli.

218. Suntu loati metri ti crishtearea-a sumenjljei publicã, ma shi-alti metri tu-alumta contra-a discriminatsiiljei, inclusiv sh-cu-adutseari zãconi ti posibilitãts egali-a bãrbatslor shi-a muljerlor, tsi lipseashti s-aducã-ncherdu importantu sh-ti reprezentantsãlji-a comunitãtslor etnicheshtsã.

219. Suntu fapiti sh-alti cilãstãseri ti ma buna yineari-a minoritãtslor pãã di mediili publitsi sh-ti-agiutari-a protseslui ti-adrari-a lor medii.

220. Ari ma mãri posibilitãts ti educatsii pi-arbisheashti, cum sh-ti-nvitsari-a limbãljei arbisheascã, a di niscãntu chiro suntu loati sh-initsiativi ti-nvãrtushearea-a educatsiiljei a Turtsãlor

221. Autoritãtsli definirã sh-implementarã un mari diapazon di proiecti ti nãstritsearea-a problemilor cu cari s-astãvãrsescu Romilji ti-aflari lucru, educatsiea, casa, protectsiea medicalã shi benefitsiili sotsiali.

222. Partitsiparea-a reprezentantsãlor a comunitãtslor etnicheshtsã, a cama multu-a Arbineshlor, tut ma multu creashti sh-pit adrarea di comisii ti relatsii interetnicheshtsã pi nivel local. Implementarea-a printsiplui ti partitsipari-ndreaptã-a comunitãtslor etnicheshtsã tu institutsiili publitsi easti tu fazã nãintatã.

Ăntribări cari-adară nvirinări

223. Sh-piningă inițiativili loati ti-mbunătsarea-a tolerantșiiljei shi-a achicăseariljei un-alantu, dialoglu interetnic armăni limitat, a tu niscănti cazuri dzălju că ici nu lu-ari, tsi easti ună mari problămă-avundalui tu videari cá lji-agudeashti ficiorlji dit lichia sculară shi dascaljlji reprezentantsă-a daúlor nai ma mári comunitáts. Easti multu importantu-autoritátsli s-aibă ună roljă ma activă shi s-li sustsănă cilăstăserli-a actorlor tu sotsiitatea tsivilă shi-a partenerlor internatsionaji tu protseslu di năintari shi sustsăneari-a unăljei climă di irinji tu sotsiitatea.
224. Tu sfera-a mediilor ari un dialog intercultural limitat, a anvălearea-a minoritátslor di partea-a mediilor nica easti ni-adecvată. Yinearea-a ma-njitslor comunitáts pănă di mediili privati sh-di stat armăni limitat pi nivel local.
225. Suntu lipsiti sh-alti garantsii anti-discriminatoari, shi nu-ari ună leghislativă completă ti-alumtă contra-a discriminariiljei. Es cazuri di discriminari ma multu contra-a Romilor, ma shi contra-a lantilor minoritáts natsionali, inclusiv Arbineshlji sh-Turtsălji.
226. Romilji nica s-astăvărsescu cu griutáts mári tu yinearea-a lor pănă di educatsii, benefitsii sotsiali, protectsii medicală, acti personali, casa sh-educatsii. Scularlji Romi tut ashi s-astăvărsescu cu pozitsii sh-practits dushmăneshtsă di separatsii tu sculiili.
227. Cilăstăserli-a statlui ti sustsănearea-a educatsiiljei a minoritátslor, tsicara cá suntu mári, nu li umplu didip ananghili-a ma njitslor comunitáts shi nica ari griutáts tu yinearea-a Arbineshlor pănă di-nvitsarea-a limbăljei a lor sh-ti educatsia pi limba-arbishească. Tsicara cá protseslu di detsentralizatsii easti tu fază năintată, educatsiea-a minoritátslor nica s-astăvărseashti cu problemi tu-mpărtsrea-a autorizárlor shi-a finantsiilor. Piningă-aestă, leghislatsiea di-acasă nica nu da cali ti-adrari sculii privati.
228. Sh-piningă-atsea cá suntu facti jgljoati importanti tu-aestă sferă nica suntu lipsiti cilăstăseri ti ufilisearea-a limbilor-a comunitátslor etnicheshtsă tu comunicarea cu sh-tu cadrili-a organilor publitsi.
229. Partitsiparea-a minoritátslor tu protseslu di loari-a detsiziilor poati s-hibă sh-ma efectivă pi nivel tsentral shi local, sh-cama multu ti ma-njitsli comunitáts. Prezentsa-a comunitátslor etnicheshtsă tu niscănti sectoari, cum easti giudicătoria, armăni multu putsănă.
230. Politizarea-a ăntribărlor etnicheshtsă shi etnizarea-a debatăljei politichească shi-a protseslui di-adutseari-a detsiziilor nica bagă cheadic ti integrarea tu sotsiitati.

Recomandări

231. Piningă metrili tsi lipseashti s-hibă-loati ti-implementarea-a redomandárlor detaliati dit Partea I shi II dit Minduearea-a Comitetului consultativ, autoritátsli suntu cljimati s-li ljea-aesti metri ti-mbunátsarea-a implementariljei di ma-nclo a Conventsiiljei-cadru.
- s-fac sh-alti jgljoati, pi nivel leghislativ shi practic, ti-asiguripseari di metri-adevati di protectsii contra-a discriminariljei etnichească tu tuti sferili shi sã si-asiguripsească yitrii ti victimili potentsiali; s-li intensifichedzã cilãstãserli ti monitorizari shi-alumtã contra-a discriminariljei a minoritátslor natsionali shi cu metri-adevati sã si-ndreagã griutátsli spetsifitsi cu cari s-astãvãrsescu muljerli reprezentanti-a comunitátslor etnicheshtsã;
  - s-li intensifichedzã metrili ti crishtearea-a tolerantãsiiljei sh-tinjiseari-a diferentsãlor shi-a ándrepturor umineshtsã di-anamisa di-autoritátsli locali, inclusiv shi-anamisa di di politsia sh-giudicãtoria sh-publicu ghenereal;
  - s-ljea metri efectivivi ti-nvãrtushearea-a dialoglui interetnichescu shi-a achicãseariljei comunã, inclusiv sh-tu sferili iu reprezentantsãlji-a majoritatiljei suntu tu pozitsii minoritarã;
  - cu tinjisearea-a independentsãljei editorialã-a lor, s-li stimuleadzã mediili pi nivel tsentral shi local, s-bagã ma mari-atentsii pi comunitátsli etnicheshtsã shi s-gioacã unã roljã ma efectivã tu crishtearea-a achicãseariljei, dialoglui shi-a colaborariljei di-anamisa di grupili etnicheshtsã;
  - s-li rezolveadzã ni-agiundzerli cari es tu implementarea-a cadrului leghislativ existentu, ti ufilisearea-a limbilor a comunitátslor etnicheshtsã tu comunicarea cu sh-tu autoritátsli locali shi s-facã jgljoati ti-adutsearea-a unãljei leghislatsii completã ti limbili;
  - s-li creascã posibilitátsli ti educatsii pi limbili-a minoritátslor inclusiv sh-ti comunitátsli ma njits ca numir, avundalui tu videari-ananghili-a lor reali shi s-li intensifichedzã cilãstãserli ti nãstritseari-a problemilor a Romilor tu sfera-a educatsiiljei;
  - s-da garantsii cá organizarea-a educatsiiljei shi-alanti-activitáts nu duc la xichi di interactsii sh-dialog di-anamisa di ficiorlji, dascaljji sh-pãrãntsãlji dit daúli nai ma mári comunitáts;
  - s-facã jgljoati ma sãnãtoasi ti eliminarea-a discriminariljei shi-a cheaditslor ti partitsipari completã cu cari s-astãvãrsescu Romilji tu multi sferi, cum suntu bãgarea tu lucru, educatsiea, casa sh-protectsia medicalã; s-bagã ma mari-atentsii pi situatsiea spetsificã-a muljerlor Romi;
  - S-ducã ninti cu implementarea-a Hundratãljei di Ohãrda a cama multu ti printsiplu di-ti-ndreaptã partitsipari-a reprezentantsãlor a comunitátslor etnicheshtsã tu institutsiili publitsi shi su-l creascã efectul tu partitsiparea-a reprezentantsãlor a comunitátslor etnicheshtsã tu structurli consultativi pi nivel local shi tsentral.